

AGNIESZKA DZIEDZICZAK-FOLTYN

Uniwersytet Łódzki*

KAZIMIERZ MUSIAŁ

Uniwersytet Gdański i Uniwersytet Södertörn**

DYSKURSY MODERNIZACYJNE I WIELKIE NARRACJE ROZWOJU. POLSKA A KRAJE NORDYCKIE

Streszczenie

Faktem jest, iż kraje nordyckie i Polska różnią się od siebie diametralnie etapem rozwoju społeczno-gospodarczego. O „asymetrii cywilizacyjnej” pomiędzy nimi świadczą przytaczane w artykule bardzo odległe od siebie pozycje państw nordyckich i Polski w rankingach wzrostu gospodarczego czy rozwoju społecznego. Zrozumiała jest zatem w rodzimej debacie publicznej afirmacja skandynawskiego modelu rozwoju, której ślady – aczkolwiek nie tylko jej, także swego rodzaju dystansu intelektualno-politycznego – można wskazać w literaturze naukowej i materiałach publicystycznych. Pozostawiając szczegółową analizę wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego oraz analizę debaty publicznej innym badaczom autorzy artykułu postanowili przyjrzeć się szerzej i głębiej rozumianym przyczynom i uwarunkowaniom różnic rozwojowych tych krajów.

W tekście proponowana jest, wynikająca z przyjęcia metody międzykrajowych badań porównawczych, analiza swoistego dyskursu o dyskursach modernizacyjnych obecnych w debacie publicznej opisywanych krajów, czyli rekonstrukcja dyskursywnie widzianych (ale też dyskursywnie tworzonych) uwarunkowań modelu rozwoju społeczno-gospodarczego krajów nordyckich (Danii, Finlandii i Szwecji) oraz Polski. Analiza dyskursów modernizacyjnych

* Dr, Katedra Socjologii Edukacji, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ; e-mail: a.dziedziczak@uni.lodz.pl

** Dr hab., prof. nadzwyczajny, Katedra Skandynawistyki, Wydział Filologiczny UG i koordynator badań (*research leader*) Centrum Studiów Bałtyckich i Europy Wschodniej (CBEES), Uniwersytet Södertörn w Szwecji.

przewijających się w debacie publicznej w Polsce i w krajach nordyckich pozwoliła na postawienie głównej tezy, iż na sukces cywilizacyjny wpływa obecność **metanarracji rozwoju**.

Zasadniczym celem artykułu jest propozycja analizy dyskursów modernizacyjnych skoncentrowana wokół kilku elementów narracji rozwojowej uznanych przez autorów za kluczowe, tzw. punktów węzłowych. Wśród rozważanych czynników istotnych w dyskursie modernizacyjnym znajdują się, omawiane w trzech wymiarach metanarracji (społeczno-kulturowym, politycznym i ekonomicznym), aspekty temporalne, aspekty geopolityczne i administracyjno-prawne, aspekty regulacji rynkowej i publicznej. Przyjrzenie się tym czynnikom pozwala nie tylko na uchwycenie różnic w zakresie dyskursów modernizacyjnych typowych dla państw nordyckich i Polski, ale służy refleksji nad możliwymi dla Polski konsekwencjami tej konfrontacji (gdyż pojęcie konfrontacji zakłada nie tylko uwypuklenie różnic, ale również wpływ).

Słowa kluczowe: dyskurs, narracja, modernizacja, rozwój społeczno-gospodarczy, Polska, kraje nordyckie

WOKÓŁ POJĘĆ DYSKURSU I NARRACJI – TYTUŁEM WPROWADZENIA TERMINOLOGICZNEGO

Na gruncie nauk społecznych powszechnie spotyka się określenie „dyskurs modernizacyjny”, znacznie rzadziej natomiast funkcjonuje, zwłaszcza w Polsce, termin „narracja modernizacji” czy „narracja rozwoju” lub „metanarracja rozwoju”. Abstrahując od dyskusji o dyskursie i narracji rozwijanych na gruncie nauk o literaturze, językoznawstwa, socjolingwistyki, a nawet psychologii, na potrzeby niniejszego wywodu przyjmujemy wykorzystywaną w podejściu socjologicznym, filozoficzną koncepcję dyskursu rozumianego jako system wiedzy o świecie i mówienia o nim [Grzymała-Kazłowska 2004: 17, Czyżewski 2013]. Podejście narracyjne zastosowane w niniejszym artykule na gruncie nauk społecznych najwięcej ma wspólnego z jego wykorzystaniem w naukach o polityce. Ważne w nim jest wytwarzanie, przeżywanie i interpretowanie narracji jako ramy koncepcyjnej podzielanej we wspólnocie komunikacyjnej [Wasilewski 2012: 22]. To komunikacyjne ujęcie zakłada dwoistość struktury i funkcji narracji. W odniesieniu do struktury, narracja jest procedurą operowania danymi, konstruującymi w umyśle reprezentację modelu pewnego wycinka rzeczywistości, jednocześnie jednak, w funkcji organizującej wiedzę, narracja jest pewnym wyborem reprezentacji

wydarzeń i problemów, które jej forma naturalizuje i czyni nieproblematycznymi [Wasilewski 2012: 11, 25 i 269]. Analiza narracji może być też narzędziem służącym temporalnej strukturyzacji społeczno-historycznych zdarzeń w ramach socjologii historycznej [Gotham, Staples 1996]. W przypadku problematyki modernizacyjnej, czy szerzej – problematyki rozwoju, bardzo przydatna jest perspektywa przywołująca „narracje rozwoju” (*development narratives*), które rozumiane są jako „gotowy projekt” (*blueprint*) rozwoju. Jak twierdzi Roe [2005: 314], owe projekty rozwoju mogą być udoskonalane poprzez lepsze (bardziej przedsiębiorcze) manipulowanie narracjami, na których się opierają.

Pisząc o dyskursywnych kategoriach opisu rzeczywistości społecznej, Marek Czyżewski [2005: 57] wymienia oba pojęcia: dyskursu i narracji, wskazując jednakże nie tylko na interdyscyplinarny obszar analizy dyskursu, ale również na zróżnicowane i niespójne podejście do dyskursu na gruncie samej socjologii. Nasze rozważania wpisują się w makrosocjologiczny nurt badań nad dyskursem [Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 3], rozumianym tu jako wszelkie przekazy dostępne publicznie, zarówno dyskursy instytucjonalne, związane z określonymi światami społecznymi (w tym dyskurs naukowy – przyp. autorów), jak i medialne. Z perspektywy narracyjnej szczególnie ważna jest jedna cecha dyskursu publicznego, a mianowicie „kwestia publicznej prawomocności określonych zagadnień i stanowisk („głosów w dyskursie”), wiążąca się z symboliczną władzą w kontekstach instytucjonalnych (...) oraz z dostępem do środków masowego przekazu” [Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 19–21]. Proponowane w artykule ujęcie dyskursów modernizacyjnych również wynika ze społecznej doniosłości analizowanych produktów publicznych działań komunikacyjnych, aczkolwiek i ono boryka się z problemem dość luźnego w socjologii zestawu metod takiej analizy bez jasno wytyczonych granic [Horolets 2008: 7]. Stawiając czoła metodologicznym i terminologicznym wyzwaniom w badaniu dyskursywnej rzeczywistości społecznej, proponujemy traktować pojęcia narracji i dyskursów jako uzupełniające się kategorie analityczne, choć stosowane są one w naukach humanistycznych i społecznych raczej oddzielnie. Stąd na potrzeby niniejszych rozważań zaadoptowaliśmy inspirowany myślą filozoficzną Lyotarda termin „metanarracji”, wskazujący na bardziej fundamentalny niż sfera polityki czy gospodarki charakter modernizacji. Metanarracja może być wtedy odczytywana jako funkcjonalne narzędzie służące do uramowienia (*framing*) komunikacyjnego i poznawczego w społeczeństwie, i na danym etapie jego rozwoju narzucające porządek i hierarchiczność dyskursów. Metanarrację uznajemy za (hiper)dyskurs hegemoniczny, konstytuujący brzegowe warunki komunikacji w danym polu społecznym i ustanawiającym – jak ująłby to Bourdieu – hierarchię, stosunki

władzy i podporządkowania pomiędzy wieloma dyskursami rozwoju społecznego, wytwarzający jednocześnie własny system znaczeń i władzy symbolicznej.

Poddajemy analizie tak pojmowane metanarracje, obecne w debacie publicznej krajów nordyckich i Polski, przy czym jest dla nas istotne, że są to w skali społecznej oczywiste i niekwestionowane dyskursy hegemoniczne, będące godnym przedmiotem analizy dyskursu [por. Czyżewski 2013: 4]. Analizując modele rozwoju społeczno-gospodarczego, pod uwagę bierzemy zarówno dyskursy modernizacyjne, jak i narracje rozwoju, gdyż przyjmujemy, że są one kategoriami komplementarnymi, konstytuującymi metanarrację i mającymi znaczenie dla powodzenia projektu modernizacji społeczno-gospodarczej. Rozpisujemy metanarrację rozwoju na czynniki składowe, które klasyfikujemy za pomocą wiodących w dyskursach orientacji i punktów węzłowych dyskursów, które spinają ją w całość. Wymienione orientacje aspirują do uniwersalności, co nie oznacza, że na projekty modernizacyjne w poszczególnych krajach może mieć wpływ nieco inna, dużo bardziej złożona architektura metanarracji.

AFIRMACJA NORDYCKIEGO MODELU ROZWOJU I JEJ SKWANTYFIKOWANE PRZESŁANKI

Dla obserwatorów zewnętrznych kraje nordyckie długo oferowały modelowe rozwiązania wielu palących kwestii i problemów społecznych. W szczególności Szwecja do niedawna stanowiła ucieleśnienie modelu tzw. trzeciej drogi pomiędzy kapitalizmem i komunizmem, zachowującego jednocześnie wartości ludzkie, sprawiedliwość społeczną i przestrzegającego zasad demokracji. Cała Skandynawia zdawała się być zrealizowaną utopią i „laboratorium społecznym”, w którym można było przyjrzeć się przyszłości [Manniche 1936, Galenson 1949, *Der Spiegel* 1972]. Dotyczyło to również Polski, choć z opóźnieniem i z przekazem mocno przefiltrowanym przez poprawność polityczną realnego socjalizmu [Lamentowicz 1977, Rudolf 1978]. Z tego nurtu w ostatnich kilku dekadach wyrosły analizy polityki społecznej afirmujące model skandynawski w Polsce [Książkowski 1980 i 1988, Nowiak 1995 i 2011, Anioł 2013], co uzupełnione zostało w latach 2010 i 2011 przychylną krajom skandynawskim, popularną serią Krytyki Politycznej. Także w dyskursie publicystycznym kraje skandynawskie stawiane były za wzór przydatny w procesie naprawy i udoskonalenia państwa, gospodarki, systemu opieki społecznej i szkolnictwa, jako alternatywa dla anglosaskiego modelu kapitalizmu [Szachaj 2013], choć ekonomiści wykazują w swych tekstach pewną ambiwalencję w ocenie atrakcyjności północnoeuropejskiego modelu kapitalizmu [np. Gołębiowski i Szczepankowski 2008 oraz Czech 2014].

Dla porządku należy zaznaczyć, że na świecie już od lat 50. oprócz pochwał, z kręgów konserwatywnych docierała do opinii międzynarodowej narracja wskazująca także na dystopijny charakter skandynawskiego rozwoju społecznego. W Polsce po roku 1989 zdarzały się publikacje krytykujące lub wręcz wieszczące upadek ekonomiczny skandynawskiego państwa socjalnego, jednak obraz krajów nordyckich w polskiej prasie codziennej i periodykach nie był nigdy jednoznacznie negatywny, a przeważał nurt afirmujący gospodarczą i społeczną nowoczesność krajów nordyckich, umiejętność przewycięzania kryzysu, zamożność i panujący ideał równości w sferze ekonomicznej, społecznej i obyczajowej oraz osiągnięcia cywilizacji technicznej. Kwestie te w znacznej mierze nie uległy zmianie w Polsce w przeciągu ostatnich stu lat, co może wskazywać na relatywnie trwałą różnicę w poziomie rozwoju cywilizacyjnego pomiędzy Polską a Skandynawią [Musiał i Chacińska 2013]. Zaprezentowane w kolejnych paragrafach studium porównawcze makrowskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego pozwala zrozumieć owe manifestujące się w dyskursach modernizacyjnych poczucie niższości i niedorozwoju Polski kontrastujące z eksponowaniem modelowości i postępowości krajów nordyckich.

Posługiwanie się komparatystycznymi analizami dyskursów modernizacyjnych w odniesieniu do różnych państw lokuje nasze badanie w obszarze makrosocjologii [Słomczyński 2011]. Stefan Nowak wymienia dwa cele takich badań: praktyczno-społeczny (wręcz propagandowy), w którym badania statystyczne pokazują „jak wyglądamy (jako społeczeństwo) na tle innych” oraz teoretyczny, w którym chodzi o weryfikację lub formułowanie nowych hipotez [Daniłowicz 2007: 222–223, 224]. W przypadku naszych danych empirycznych chodzi głównie o zaakcentowanie pierwszego, bardziej diagnostycznego celu, którym jest jednakże uutorowanie drogi dla refleksji dotyczących miękkich i mniej kwantyfikowalnych uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego. Przyjmujemy, iż procesy modernizacyjne w danym kraju, których efekty obrazują wskaźniki rozwoju, funkcjonują dzięki wspierającym je dyskursom modernizacyjnym, stanowiącym nurty składowe szerszej narracji rozwoju. I choć „narracje”, zdaniem politologów [Musiał W. 2014: 163], mogą wydawać się zbyt uproszczonymi przedstawieniami rzeczywistości, to można je wykorzystywać w ramach socjologii historycznej, ujmującej historię „w kategoriach procesu i kumulatywnej stopniowalnej zmiany społecznej” [Sosnowska 2004: 42]. W badaniach porównawczych „narracja” może być zaś traktowana jako przydatne narzędzie służące uwzględnieniu ekwiwalentności temporalno-procesualnej [Słomczyński 2011]. Tak postrzegany dyskurs modernizacyjny cechuje swoista dyktatura makroekonomicznych i makrospołecznych wskaźników rozwoju, wytwarzających określoną ramę metanarracyjną.

Widać to w literaturze naukowej i publicystyce powszechnie wykorzystujących „wskaźnikowanie” jako ilustrację stopnia zaawansowania poszczególnych państw i regionów w rozwoju. W tym świetle kraje nordyckie i Polska diametralnie różnią się od siebie poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, co pozwala stawiać tezę o swego rodzaju asymetrii „cywilizacyjnej”. O zdecydowanej różnicy rozwoju cywilizacyjnego świadczą odległe od siebie pozycje państw nordyckich i Polski w przedmiotowych rankingach związanych z rozwojem ekonomicznym czy rozwojem społecznym, a także w rankingach zbiorczych ujmujących łącznie kwestie ekonomiczne, społeczne a nawet środowiskowe.

Klasyfikując dostępne mierniki rozwoju, nie sposób pominąć sztandarowego w ekonomii wskaźnika, dotyczącego wzrostu gospodarczego (GDP – *Gross Domestic Product*). Warto również przywołać wskaźniki konkurencyjności (GCI – *Global Competitiveness Index*) oraz innowacyjności (GII – *Global Innovation Index*) czy europejski pomiar innowacyjności (IUS – *Innovation Union Scoreboard*). Zestawienie wskaźników o charakterze globalnym dla Polski i choćby tylko dla trzech unijnych krajów nordyckich (Danii, Finlandii i Szwecji)¹ prowadzi do konstatacji, iż Polska zajmuje dalekie wobec państw nordyckich pozycje w rankingach konkurencyjności i innowacyjności. Czynniki te według ekonomistów decydujących o rozwoju gospodarczym. Jeszcze dobitniej świadczą o asymetrii w poziomie innowacyjności dane dotyczące tzw. SII (*Summary Innovation Index*), z których wynika, że omawiane kraje nordyckie są niemal wyłącznymi „liderami innowacyjności” w UE (wraz z Niemcami), natomiast Polska plasuje się na 25 pozycji (na 28 miejscu w rankingu) z etykietą „umiarkowanych innowatorów”². W tym kontekście warto wspomnieć jeszcze o kompleksowym rankingu Banku Światowego z 2012 roku, mierzącym gospodarkę oparte na wiedzy (ang. *Knowledge Economy Index* – KEI)³, który obejmuje: uwarunkowania instytucjonalno-prawne, system innowacji, edukację i zasoby ludzkie oraz technologie komunikacyjne i informacyjne. Na 146 państw Polska zajęła w nim 38 pozycję (wartość wskaźnika – 7,41), natomiast omawiane w tekście państwa nordyckie zajęły w rankingu kolejno: Szwecja – 1 miejsce (9,43), Finlandia – 2 miejsce (9,33), Dania – 3 miejsce (9,16).

¹ Dobór do analizy jedynie unijnych krajów nordyckich podyktowany jest koniecznością uwzględnienia w naszych analizach wspólnego dla omawianych krajów imperatywu rozwoju dyktowanego przez Unię Europejską.

² Źródło danych: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf (dostęp 16.02.2015).

³ Źródło danych: <http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/2012.pdf> (dostęp 16.02.2015).

TABELA 1. Wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego dla Polski oraz Danii, Finlandii i Szwecji w 2013 roku

	GDP^{a)} <i>wartość nominalna wg Banku Światowego w milionach USD/ pozycja w rankingu</i>	GDP^{b)} <i>per capita wg Banku Światowego w USD/ (dane 2010–2014)</i>	GCI^{c)} <i>wg Światowego Forum Ekonomicznego ogólny wynik skala 1–7/ pozycja w rankingu</i>	GII^{d)} <i>ogólny wynik skala 0-100/ pozycja w rankingu</i>
POLSKA	525,866/ pozycja 23 na 192	13648,0	4,46/ pozycja 41 na 144	40,1/ pozycja 49 na 142
DANIA	335,878/ pozycja 34 na 192	59831,7	5,29/ pozycja 12 na 144	58,3/ pozycja 9 na 142
FINLANDIA	267,329/ pozycja 42 na 192	49146,6	5,55/ pozycja 3 na 144	59,5/ pozycja 6 na 142
SZWECJA	579,680/ pozycja 22 na 192	60430,2	5,53/ pozycja 4 na 144	61,4/ pozycja 2 na 142

^{a)} Źródło danych: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (dostęp 16.02.2015).

^{b)} Źródło danych: <http://data.c.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (dostęp 16.02.2015).

^{c)} Źródło danych: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (dostęp 16.02.2015).

^{d)} Źródło danych: <https://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=data-analysis> (dostęp 16.02.2015).

Źródło: opracowanie własne na podstawie dostępnych rankingów.

Nieco odmienne są zestawienia odwołujące się do Produktu Krajowego Brutto – PKB (ang. *Gross Domestic Product* – GDP) pokazujące, iż Polska dość znacznie wyprzedza w rankingu nominalnego PKB Danię oraz Finlandię i ustępuje Szwecji tylko o jedno miejsce. Z tego ujętego w statystykę PKB sukcesu Polski nie należy jednak wyciągać pochopnych wniosków, zwłaszcza, że PKB liczony na głowę mieszkańca nie pozostawia już złudzeń co do tego, które z analizowanych społeczeństw są zamożniejsze. Ponadto – jak twierdzą sami ekonomiści – ocena stanu gospodarki według PKB nie jest wystarczająca, a tym bardziej ocena rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych państw ujmowanego w sposób komplementarny⁴. Z przyczyn powyższych dyskutuje się

⁴ Podobne stanowisko przyjęła Komisja Wspólnot Europejskich, publikując w 2009 roku Komunikat zatytułowany „Wyjść poza PKB. Pomiar postępu w zmieniającym się świecie”: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0433:FIN:PL:PDF> (dostęp 17.02.2015).

na świecie potrzebę ujednoczenia pomiaru wyników ekonomicznych i rozwoju społecznego krajów [Kuszewski, Sielska 2010]⁵.

Jednym z syntetycznych wskaźników uwzględniających rozwój społeczny jest wprowadzony w latach 90. XX wieku przez UNDP (Program Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju) Wskaźnik Rozwoju Społecznego (ang. *Human Development Index* – HDI), który oprócz PKB na mieszkańca obejmuje również mierniki dotyczące stanu zdrowia i poziomu edukacji. HDI znacznie różnicuje pozycje Polski i krajów nordyckich, zwłaszcza w odniesieniu do Danii i Szwecji. Nowszym pomysłem mierzenia rozwoju społecznego jest Wskaźnik Zrównoważonego Społeczeństwa (ang. *Sustainable Society Index* – SSI), opracowany przez holenderską Sustainable Society Foundation. SSI obejmuje 22 szczegółowe wskaźniki składowe dotyczące rozwoju osobistego, zdrowego otoczenia, zrównoważonego społeczeństwa, zrównoważonego korzystania z zasobów i zrównoważonego świata – pogrupowane w trzy subwskaźniki: Dobrostan Ludzki (*Human Wellbeing*), Dobrostan Środowiskowy (*Environmental Wellbeing*), Dobrostan Ekonomiczny (*Economic Wellbeing*). I w tym rankingu kraje nordyckie zdecydowanie wyprzedzają Polskę, podobnie jak w przypadku rozbudowanego Wskaźnika Dobrostanu OECD z 2011 roku (ang. *Better Life Index* – BLI), który mierzy warunki i jakość życia w 11 wymiarach, w tym satysfakcję z życia. Na uwagę zasługuje również, a może – z racji komplementarności wskaźnika – przede wszystkim, *Social Cohesion Radar*, opracowany przez Bertelsmann Stiftung i Jacobs University w Bremie. Autorzy badań nad spójnością społeczną definiują ją jako sposób, w jaki członkowie danego społeczeństwa razem żyją i pracują, mierzą zaś ową spójność za pomocą 9 subwskaźników dotyczących: sieci społecznych, zaufania do obcych, akceptacji dla różnorodności, identyfikacji z krajem, zaufania do instytucji, postrzegania sprawiedliwości, solidarności i gotowości do pomocy, respektowania społecznych norm, partycypacji obywatelskiej.

⁵ Od 2008 roku OECD realizuje Światowy Projekt ds. Pomiaru Rozwoju Społecznego (*Global Project on Measuring the Progress of Societies*), który ma za zadanie stymulowanie międzynarodowych i krajowych dyskusji dotyczących pomiaru postępu społecznego [Szukielojć-Bieñkuńska, Walczak 2011:19–20].

TABELA 2. Wskaźniki uwzględniające rozwój społeczny dla Polski oraz Danii, Finlandii i Szwecji

	HDI 2013^{a)} wartość na skali 0–1/ pozycja w rankingu	SSI 2014 – Human Wellbeing^{b)} wartość na skali 0–10/ pozycja w rankingu	Better Life Index 2013 – Life Satisfaction^{c)} wartość na skali 0–10/ pozycja w rankingu	Social Cohesion Radar (2009–2012)^{d)} poziom spośród 5/ pozycja w rankingu
POLSKA	0,834 pozycja 35 na 187	8,1 pozycja 29 na 151	3,8 pozycja 30 na 36	poziom 4 pozycja 21 na 34
DANIA	0,900 pozycja 10 na 187	8,8 pozycja 6 na 151	9,1 pozycja 3 na 36	poziom 1 pozycja 1 na 34
FINLANDIA	0,879 pozycja 24 na 187	9,0 pozycja 1 na 151	8,8 pozycja 9 na 36	poziom 1 pozycja 3 na 34
SZWECJA	0,898 pozycja 12 na 187	8,8 pozycja 5 na 151	9,3 pozycja 7 na 36	poziom 1 pozycja 4 na 34

^{a)} Źródło danych: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf> (dostęp 17.02.2015).

^{b)} Źródło danych: <http://www.ssfindex.com/results-2014/ranking-all-countries/> (dostęp 17.02.2015).

^{c)} Źródło danych: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/life-satisfaction/#> (dostęp 17.02.2015).

^{d)} Źródło danych: http://www.gesellschaftlicher-zusammenhalt.de/fileadmin/Inhalte/Downloads_Sozialer%20Zusammenhalt/Radar_InternationalerVergleich_web_en.pdf (dostęp 19.02.2015).

Źródło: opracowanie własne na podstawie dostępnych rankingów.

Kolejnymi przypadkami uchwycenia dysproporcji w rozwoju Polski i państw nordyckich są również inne światowe rankingi – dotyczące pomiaru kapitału ludzkiego i społecznego. Wedle pomiarów Światowego Forum Ekonomicznego (*World Economic Forum*), które obejmują zarówno sferę edukacji, zdrowia i dobrostanu, jak i zasobów pracy czy otoczenia infrastrukturalno-prawnego, w rankingu kapitału ludzkiego 2013 (ang. *Human Capital Index* – HCI)⁶ na 122 kraje Finlandia zajęła miejsce drugie (z wynikiem 1.406), Szwecja miejsce piąte (z wynikiem 1.111), Dania miejsce dziewiąte (z wynikiem 1.024), natomiast Polska uplasowała się na miejscu 49 (z wynikiem 0.087). Innym syntetycznym zestawieniem danych ekonomicznych i społecznych jest wskaźnik pomyślności opracowany przez niezależny Legatum Institute. Według rankingu operującego wskaźnikami pomyślności 2013 (ang. *Legatum Prosperity Index*)⁷, obejmującym 8 obszarów pomiarów (w tym kapitał społeczny), na 142 kraje Szwecja zajęła czwarte miejsce, Dania – szóste miejsce, Finlandia – 8 miejsce (wszystkie trzy

⁶ Źródła danych: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf (dostęp 20.02.2015).

⁷ Źródło danych: http://media.prosperity.com/2013/pdf/publications/PI2013Brochure_WEB.pdf (dostęp 20.02.2015).

kraje nordyckie zaliczono do pierwszej grupy krajów o wysokim wskaźniku pomysłowości), Polska zaś osiągnęła 34 pozycję, wchodząc w skład grupy drugiej pod względem pomysłowości.

Oczywiście wymienione powyżej indeksy rozwoju nie wyczerpują możliwości opisywania omawianych krajów przez pryzmat wskaźników, jednak są wystarczające, aby pokazać istotną dysproporcję istniejącą pomiędzy Polską a krajami nordyckimi w wymiarze społeczno-gospodarczym⁸. Jakie jednak implikacje pociąga za sobą dla rozważań o dyskursach modernizacyjnych i narracji owa dysproporcja? Przede wszystkim należy zauważyć, że pomimo wielu mankamentów przytoczonej powyżej diagnostyki rozwoju „opartej na wskaźnikach”, w dyskursach modernizacyjnych powszechnie jest posługiwanie się kwantyfikowalnymi miernikami. Jakkolwiek więc nie sposób pisać o poziomie rozwoju bez uwzględnienia jego deskryptorów wyrażonych językiem statystyki, to analizując dyskursy rozwoju należy podchodzić do owych deskryptorów i kwantyfikowalnych mierników krytycznie, dostrzegając możliwość ich arbitralnego wykorzystania (i nadużywania) jako wartości autotelicznych. Może się tak dzieć dlatego, że w oparciu o racjonalność ekonomiczną statystyka konstytuuje dyskurs rozwoju poprzez arbitralne wprowadzenie do niego naukowo uprawomocnionych i tym samym uznanych za niepodważalne wskaźników, które częstokroć ustanawiają punkty węzłowe, wytyczają kierunek rozwoju i poziomy niedorozwoju, i w końcu określają kryterium postępu. Wskaźniki stanowią racjonalnie uzasadnione instrumentarium koordynujące dla dyskursów modernizacyjnych konstruowanych nie tylko w wymiarze międzynarodowym, ale przede wszystkim na użytek wewnętrzny w poszczególnych państwach. W Polsce bardzo często stanowią one główną argumentację potwierdzającą zacofanie rozwojowe, co traktować można w kategoriach zarówno bezradności i utyskiwania, jak i w kategoriach promobilizacyjnych [zob. Boni 2009, Hausner 2013]. W krajach nordyckich zaś wskaźniki te od dłuższego już czasu bywają wykorzystywane do wzmacniania poczucia dobrostanu i do uprawomocnienia dyskursu postępowości rodzimej polityki społecznej i ekonomicznej [zob. np. Allardt 1975, Alestalo i Kuhnle 1987 oraz Ervasti et al. 2008].

⁸ Do listy wskaźników odzwierciedlających asymetrię w rozwoju można też włączyć uwzględniające percepcję korupcji i wskaźniki jakości rządzenia, w tym – ang. *Worldwide Governance Indicators* (WGI) czy wskaźnik demokracji – ang. *Democracy Index* (DI).

OBECNOŚĆ METANARRACJI FUNDAMENTEM MODERNIZACJI – PROPONOWANA TEZA

Zakładamy, iż dostrzeganej wyraźnie w dzisiejszych dyskursach rozwoju społecznego przewagi cywilizacyjnej krajów nordyckich nad Polską nie można wyjaśniać jedynie poprzez pryzmat wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego, tak typowych dla analiz w naukach społecznych zorientowanych bardziej ilościowo, np. w ekonomii [por. Gołębiowski i Szczepankowski 2008]. W tekście przywołujemy co prawda owe wskaźniki, ale traktujemy je głównie jako konsekwencje nordyckiego sukcesu i wykorzystujemy raczej jako ilustrację wspomnianej asymetrii rozwoju. Przedmiotem rozważań nie jest też wyłącznie politologicznie czy socjologicznie rozumiana odgórnie sterowana modernizacja [Drozdowski 2014: 78] ani analiza skuteczności reform państwa dobrobytu, często preferująca perspektywę polityki społecznej [np. Nowiak 2011, Anioł 2013]. Przyjmujemy, iż jedną z przyczyn sukcesu rozwojowego krajów nordyckich może być ich sprawność w wytwarzaniu metanarracji rozwoju i skuteczność w jej zoperacjonalizowaniu. Aby to zbadać, proponujemy analizę dyskursu o dyskursach modernizacyjnych obecnych w debacie publicznej opisywanych krajów, najbliższą perspektywie nauk o politykach publicznych i socjologii rozwoju (poniekąd także ekonomii rozwoju). Chodzi o kształtujące politykę rozwoju dyskursy modernizacyjne, które afirmują aktywność bądź legitymizują reaktywność w działaniu politycznym i społeczno-gospodarczym, przekładając się ostatecznie na spektakularny postęp (kraje nordyckie) lub realne zapóźnienie (Polska).

Przyjmujemy, posiłkując się instrumentami analitycznymi Bourdieu, iż funkcjonowanie w przestrzeni publicznej danego państwa określonych dyskursów dotyczących rozwoju kraju, konstytuuje kolektywny i indywidualny habitus oraz wytwarza dyspozycję do podejmowania kluczowych decyzji politycznych, a co za tym idzie, ma swoje realne konsekwencje dla rozwoju tegoż kraju. Kluczowe są wzajemne relacje dyskursów modernizacyjnych w ramach debaty publicznej toczonej w danym kraju, zaś ich analiza porównująca Polskę i kraje nordyckie pozwoliła na postawienie głównej tezy, iż na sukces cywilizacyjny może wpływać **obecność metanarracji rozwoju** wraz z wyraźnym azymutem rozwoju. Uważamy, iż podporządkowane jednej spójnej i legitymizowanej społecznie narracji (metanarracji) dyskursy modernizacyjne nadają kierunek i dynamikę projektowanym zmianom społeczno-ekonomicznym, przez co w wymiarze prakseologicznym zwiększają ich skuteczność. Choć towarzyszy nam świadomość istnienia głosów krytycznych dotyczących nordyckiego modelu rozwoju, dla jasności wywodu koncentrujemy się na kwestii, w naszym przekonaniu,

najbardziej fundamentalnej dla pytania o możliwą przyczynę asymetrii rozwoju pomiędzy omawianymi krajami.

W tekstach socjologicznych za dyskursy modernizacyjne uważa się wszelkiego rodzaju przekazy na temat modernizacji – nacechowane aksjologicznie, światopoglądowo i politycznie – zawierające argumentację wyraźnie zorientowaną na określony kierunek dziejów (metanarrację). Zakorzenione w innych dyscyplinach pojęcie narracji zostaje w niniejszym tekście zaadoptowane do opisu modelu rozwoju, stąd termin „narracja rozwoju” („metanarracja rozwoju”), którą rozumiemy jako systemową i spójną filozofię/teorię, która uprawomocnia konstruowaną przez poszczególne dyskursy modernizacyjne wersję rzeczywistości i kierunek dziejów, stając się przez to spoiwem narodowych i indywidualnych habitusów. Istotną konsekwencją zastosowania kategorii narracji jest uwzględnienie jej struktury, która zakłada istnienie początku opowieści, jej rozwinięcia i zakończenia. Narracja jako kategoria analityczna nauk społecznych daje się ująć w formę projektu, który oprócz wyników końcowych może też wyznaczać osiągnięcia cząstkowe z wbudowanymi parametrami ich pomiaru. W tym znaczeniu metanarracja nadaje konstytuującym ją dyskursom ramę czasowo-przestrzenną oraz konstruuje ich ciągłość i spójność. Obserwując ewolucję dyskursów modernizacyjnych w interesującym nas obszarze Europy odnosimy wrażenie, iż w przeciwieństwie do Polski kraje północnoeuropejskie „konstruowały swoją opowieść o rozwoju” w sposób znacznie bardziej ciągły, systematyczny i konsekwentny. Na poparcie tej tezy przyjrzymy się w kolejnych akapitach uważniej sposobowi jej kształtowania.

Wymiary metanarracji

Metanarracja rozwoju nie pojawia się znikąd; ma swoje endogenne i egzogenne źródła, które ją określają, ale też wymuszają ewolucję. Można je zaobserwować i analizować w czterech wymiarach: kulturowym, społecznym, politycznym i ekonomicznym, w postaci zjawisk i procesów wpisujących się najważniejsze obszary dostosowań systemowo-instytucjonalnych (charakterystycznych dla krajów wysokorozwiniętych, a w Polsce zapoczątkowanych transformacją ustrojową 1989 roku), tj. kapitalizmu oraz demokracji i społeczeństwa obywatelskiego czy poobywatelskiego (w sensie uspołecznienia działań także na poziomie ponad- i transnarodowym [Marody 2004: 403–411]). W ten sposób powstaje swego rodzaju matryca metanarracji rozwoju, która – w sensie weberowskiego typu idealnego – uwzględnia pełen przekrój wewnętrznych potencjałów i zewnętrznych szans rozwoju, odnoszonych tu jednak do krajów Unii Europejskiej (Tabela 3).

TABELA 3. Wymiary, obszary i źródła metanarracji rozwoju

WYMIARY	OBSZARY	ŹRÓDŁA	
		ENDOGENNY	EGZOGENNY
KULTUROWY	(PO) NOWOCZESNOŚĆ	mentalność i charakter narodowy	globalizacja kulturowa (proces homogenizacji i westernizacji idei)
SPOŁECZNY	SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE I POOBYWATELSKIE	kultura zaufania i współpracy	globalizacja społeczna (budowanie globalnej wioski)
POLITYCZNY	DEMOKRACJA	kultura polityczna kultura prawna	globalizacja polityczna (dyfuzja polityk rządowych, uznanie prymatu wielkich organizacji międzynarodowych)
EKONOMICZNY	KAPITALIZM	kultura ekonomiczna	globalizacja gospodarcza (imperatyw konkurencyjności i wzrostu społeczno- gospodarczego)

Źródło: opracowanie własne.

Do endogennych uwarunkowań metanarracji rozwoju – w duchu tezy Lawrence E. Harrisona i Samuela P. Huntingtona [2003], iż „kultura ma znaczenie” – należą czynniki o charakterze „miękkim”, czynniki tkwiące w systemach aksjologicznych i mentalności ludzi tworzących dany naród. Nie chodzi przy tym tylko o współcześnie wymierne w sensie epistemologicznym kategorie kapitału ludzkiego czy społecznego, na które uwagę zwracają ekonomiści, ale o mniej uchwytnie kategorie wartości i postaw przejawianych w obrębie danej kultury traktowane jako czynniki ułatwiające bądź utrudniające postęp cywilizacyjny [Harrison, Huntington 2003: 14, 23]⁹. Budują one bowiem metanarrację niejako od środka, a jednocześnie sprzyjają adaptowaniu się owej całościowo rozumianej kultury, która jednakże może mieć swój specyficzny rys narodowy, do czynników zewnętrznych (egzogennych). Jak twierdzi Piotr Sztompka [2010: 78], Polska potrzebuje zasobów kulturowych, tzw. „«kompetencji cywilizacyjnych»”, czyli adekwatnego do współczesnej cywilizacji zbioru zasad, norm i wartości, nawyków i odruchów, kodeksów i struktur, projektów i formatów¹⁰. Do zasobów tych można zaliczyć bezpośrednio związaną z rozwojem społeczno-gospodarczym kulturę ekonomiczną, o której pisali Jacek Kochanowicz i Mirosława Marody

⁹ Aczkolwiek kapitały traktowane jako zasoby są ściśle powiązane z określonymi kulturami i tylko będąc w swoistej symbiozie z kulturami mają szansę zostać aktywnie wykorzystane.

¹⁰ P. Sztompka [2010: 81] wymienia cztery takie zasoby/ kompetencje cywilizacyjne: kulturę przedsiębiorczości, kulturę obywatelską, kulturę dyskursywną i kulturę codzienności.

[2007], ale również kulturę polityczną [Sekuła 2009] wraz z kulturą prawną [Kurzewski 2007] oraz mentalność opartą na kulturze zaufania [Sztompka 2007]. Jak pokazuje przykład krajów nordyckich, właśnie dzięki tego typu zasobom udaje się osiągnąć spektakularny postęp społeczno-gospodarczy.

Tak jak wspólnym mianownikiem czynników endogennych jest kultura, tak wspólnym mianownikiem czynników egzogennych są procesy globalizacyjne. Niesłusznym uproszczeniem jest sprowadzanie globalizacji głównie do procesów ekonomicznych czy politycznych, bo nawet w ekonomicznie ukierunkowanych badaniach nad globalizacją, które dowiodły, iż globalizacja faktycznie promuje ekonomiczny wzrost, wykorzystuje się trójkomponentowy indeks globalizacji. W jego ramach wyróżnione są: wymiar ekonomiczny (obejmujący długofalowy przepływ dóbr, kapitału, usług, ale też informacji), wymiar polityczny (dotyczący dyfuzji rządowych polityk) i wymiar społeczny (charakteryzujący się rozprzestrzenianiem się idei, informacji, obrazów i ludzi) [Dreher 2006: 1092].

Wychodząc zatem z tego kompleksowego ujęcia globalizacji, wskazać należy trzy grupy czynników egzogennych mających wpływ na budowanie metanarracji rozwoju. Postrzegane z perspektywy różnych wymiarów akcentują one inny rodzaj wyzwań i szans na rozwój stojących przed danym państwem, z charakterystyczną dla niego kulturą narodową. Globalizacja społeczno-kulturowa stwarza szanse na asymilację pożądaną dla rozwoju ponadnarodowych norm i wartości, globalizacja polityczna pozwala poprzez uczestnictwo w międzynarodowych strukturach i organizacjach oraz adaptację wspólnych rozwiązań w zakresie polityk publicznych na większą skuteczność w rządzeniu, natomiast globalizacja gospodarcza wraz z imperatywem konkurencyjności i wzrostu gospodarczego napędza mechanizmy rynkowe, które niemal wprost przyczyniają się do bogacenia państwa i narodu. Oczywiście zarysowany w ten sposób obraz globalizacji jest wielce idealistyczny, a odniesienia do procesów globalizacyjnych uwypuklają jedynie szanse z nimi związane, bez omawiania zagrożeń. Globalizacja w kontekście metanarracji rozwoju jest jedynie pewnym konstruktem, który bywa wykorzystywany w poszczególnych dyskursach modernizacyjnych, aczkolwiek, w zależności od wymiaru – z różnym natężeniem (ze zdecydowaną przewagą globalizacji gospodarczej).

Punkty węzłowe metanarracji

Przyjęcie tezy, iż metanarracja rozwoju, wraz ze swoimi wymiarami, obszarami i źródłami, stanowi swoisty (hiper)dyskurs, który jest hegemoniczny wobec wielu częściowych i dość różnorodnych dyskursów modernizacyjnych, zobowiązuje do

próby usytuowania i uporządkowania tychże dyskursów w ramach metanarracji. Za narzędzie klasyfikacji dyskursów uznajemy kategorię punktów węzłowych, które stanowią pole styczne metanarracji i dyskursów modernizacyjnych, zaś za klucz do wyróżnienia owych punktów węzłowych posłużyły główne wymiary metanarracji, tj. społeczno-kulturowy, polityczny i ekonomiczny. Dyskursywnymi „punktami węzłowymi” (*nodal points*) są pewne specyficzne, kluczowe punkty dyskursu, które jednak nigdy nie stają się osią centralną dyskursu [def. Laclau i Mouffe w Åkerstrøm Andersen 2003: 51]. Mechanizm działania „punktów węzłowych” polega na zdolności łączenia różnych przejawów dyskursu między sobą poprzez odniesienia ich do jakichś szerszych i bardziej abstrakcyjnych pojęć [Horolets 2006: 53]. W praktyce dyskursu, jak twierdzą Laclau i Mouffe, dzięki punktom węzłowym dokonują się artykulacje owych abstrakcyjnych i szerokich koncepcji czy pojęć. Z kolei każda z tych artykulacji równolegle próbuje ustabilizować pole dyskursywne poprzez koncentrowanie się na specyficznych intencjach metanarracji, które często są niekwestionowane lub uznawane za oczywiste [Diez 2001: 16]. W tym znaczeniu punkty węzłowe to te hasła, terminy, koncepcje, wyrażenia i metafory, wokół których niejako krystalizują się wiodące orientacje obserwowane w dyskursach modernizacyjnych. Operując zatem kategorią punktów węzłowych, można wskazać wyraźne różnice w analizowanych dyskursach narodowych, w których metanarracja jest wyraźnie zauważalna lub też nie, i w związku z tym dyskursy rozwoju są jej silnie podporządkowane lub są wytwarzane w sposób antagonistyczny albo, w najlepszym przypadku, agonistyczny.

TABELA 4. Punkty węzłowe metanarracji rozwoju i dyskursów modernizacyjnych

WYMIARY METANARRACJI	DYSKURSY MODERNIZACYJNE	
	WIODĄCA ORIENTACJA	WIODĄCE WYRÓŻNIKI
SPOŁECZNO-KULTUROWY	orientacja temporalna	postrzeganie czasu (zwłaszcza przyszłości)
	wizja rozwoju społecznego	interpretacja postępu społecznego
POLITYCZNY	orientacja (geo)polityczna	polityczny azymut UE
	typ rządzenia publicznego	zaawansowanie w prowadzeniu polityk publicznych i programowaniu strategicznym
EKONOMICZNY	orientacja na państwo albo na rynek	rola państwa w rozwoju społ.-gosp. (welfare/postwelfare state)
	kierunek rozwoju gospodarczego	idea gospodarki opartej na wiedzy (GOW)

Źródło: opracowanie własne.

Za punkty węzłowe metanarracji rozwoju i dyskursów modernizacyjnych uznajemy wiodące w dyskursie publicznym omawianych krajów orientacje, których dychotomiczny charakter wskazuje na interpretacyjne różnice pomiędzy tymi krajami, a tym samym pozwala zidentyfikować swoiste wyróżniki dyskursu dla danego kraju w obrębie tej samej orientacji. Podkreślanie wagi wiodących orientacji wiąże się z wyobrażeniem dyskursu jako działania nastawionego na osiągnięcie określonego efektu komunikacyjnego, który uzyskuje się w określonych warunkach temporalnych, przestrzennych i socjalnych. Orientacje są uwarunkowane istnieniem dyspozycji do wytwarzania metanarracji rozwoju w określonych polach, a jednocześnie dyspozycje są przez nie wzmacniane i kształtowane zwrotnie. Orientacje nadają dyspozycjom dynamiki, dzięki czemu dokonuje się potwierdzanie lub kwestionowanie poszczególnych interpretacji owych dychotomicznie ujętych wyróżników dyskursu. I tak, w przypadku orientacji temporalnej (wymiar społeczno-kulturowy) chodzi o referencję czasową, a w niej dychotomię: przeszłość vs. przyszłość i związaną z tym wizję postępu społecznego. Orientacja (geo)polityczna zakłada konieczność wyboru pomiędzy większą bądź mniejszą suwerennością państwa, czy też (większym bądź mniejszym podporządkowaniem się regułom i procedurom politycznym UE) oraz dotyczy typu rządu publicznego (wymiar polityczny) wraz z całym „oprządkowaniem” w zakresie planowania rozwoju. W orientacji dotyczącej rozwoju gospodarczego (wymiar ekonomiczny) istotnym wyróżnikiem dyskursu jest to, czy akcent w podejściu do rozwoju pada na państwo czy na rynek i jak realizowana jest idea *welfare state* oraz jak traktowany jest unijny imperatyw rozwoju gospodarczego, czyli budowa gospodarki opartej na wiedzy.

Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu nie poddajemy analizie wielu innych ważnych, czy też bardziej szczegółowych, czynników konstytuujących punkty węzłowe lub oscylujące pomiędzy nimi, a które wynikają bądź to z endogennych czynników rozwoju, bądź z czynników egzogennych, np. oddziaływania społeczeństwa obywatelskiego, dialogu społecznego i debaty publicznej¹¹. Nie omawiamy też innych konfiguracji orientacji, jak geogospodarcza, która w przypadku Norwegii i Danii determinuje politykę energetyczną (zakup ropy od Rosji). Dla większej zwartości wyводу połączyliśmy aspekty kulturowe

¹¹ Społeczeństwo obywatelskie zaklasyfikowane automatycznie do wymiaru społecznego ma jednak bardziej uniwersalny charakter, gdyż bez niego trudno mówić o dyskursach modernizacyjnych dotyczących pozostałych obszarów. Z kolei dialog społeczny i debatę publiczną można potraktować jako metaczynniki wpływające na jakość dyskursu i stanowiące naturalną przestrzeń dla tworzenia i „transmitowania” metanarracji rozwoju.

i społeczne w jeden społeczno-kulturowy wymiar metanarracji, nie zapominając jednak o jej źródłach zawartych w Tabeli 3.

Orientacja temporalna jest albo teleologicznie wbudowana, znaturalizowana i przyjmowana bez wyjaśniania, albo stanowi celowo uwypuklaną ramę odniesienia, swoiste lustro, w którym dokonania modernizacyjne zostają zauważone w całej swej okazałości. Zwróconą w przyszłość skandynawską orientację temporalną doskonale ilustrują narracje regionalizacji/rozwoju regionalnego. Polityka regionalna formułowana w oparciu o dominujące w latach 50. i 60. XX w. teorie ekonomiczne mające realizować socjaldemokratyczne idee równości oraz idee interwencjonizmu przestrzennego, stała się strategią lepszego wykorzystania potencjału gospodarczego w regionach peryferyjnych krajów nordyckich. Powszechne stało się przekonanie, że nie można zmienić przeszłości, ale można racjonalnie zarządzać przyszłością. Doskonałym przykładem takiego działania jest Finlandia, która po klęsce polityki neutralności w czasie II wojny światowej, utracie terytorium i zapłaceniu reparacji wojennych na rzecz swego śmiertelnego wroga, Związku Radzieckiego, w latach powojennych uczyniła z niego najbardziej cennego klienta i nabywcę swych towarów przemysłowych i usług [*Portraying Finland* 2013: 101–105]. O ile ten fiński wybór można traktować jako przejaw pragmatyzmu geopolitycznego wobec wschodniego sąsiada (*vide* finlandyzacja), to był to wybór dokonywany „w imię przyszłości”, podobny w swej pragmatyce do działań podejmowanych w innych państwach nordyckich. Decyzje takie miały swoje podstawy w technokratycznym podejściu inżynierów społecznych drugiej połowy XX w., którzy swe liczne raporty eksperckie i przedłożenia rządowe nasączali referencjami do przyszłości, którą można strategicznie zaplanować i dyskursywnie podporządkować [por. *Regeringens proposition* 1997/98:62 oraz *Globaliseringsrådet* 2009].

Specyfikę modernizacji „po polsku” charakteryzuje idealizowanie lub ideologizowanie przeszłości, co w warstwie społeczno-gospodarczej uzasadnia porażki modernizacji mentalnym dziedzictwem PRL [Kolasa-Nowak 2010: 32–36], zaś w warstwie politycznej uzasadnia dryfowanie polskich rządów ku przyszłości raczej bez świadomości celu [Karpiński 2009: 59]. Przez ponad dwie dekady zarówno społeczeństwo, jak i decydentów, charakteryzowała bardziej taktyczność niż strategiczność [Drozdowski 2009: 429–430], uzasadniana doraźną pragmatyzacją świadomości [Ziółkowski 2012: 11, 17–18], a o strategiach wspomniano czasem w kontekście codziennych strategii adaptacyjnych społeczeństwa jako takiego [Kolasa-Nowak 2010: 62–68]. Jedynym artykułowanym celem rozwoju była konieczność wyjścia z zacofania poprzez przystosowywanie Polski do określonego modelu demokracji i gospodarki rynkowej na drodze transformacji/

modernizacji imitacyjnej [Kolasa-Nowak 2010: 100–105]. Coraz częściej jednak ten wariant modernizacji jest krytykowany i dyskutowana jest kwestia przyszłości, o czym świadczy działalność Forum Myśli Strategicznej przy Polskim Towarzystwie Ekonomicznym czy chociażby idea IX Kongresu Ekonomistów w 2013 roku zatytułowanego „Ekonomia dla przyszłości”.

Konsekwencją przyszłościowej orientacji temporalnej w krajach nordyckich jest ugruntowany **dyskurs postępu**, który w XX wieku stał się wiodącym motywem rozwoju. Zakładano, że dokonujący się postęp techniczny ma i będzie miał coraz większe przełożenie na rozwój społeczny. Dyskurs postępu uzasadniał konieczność unowocześnianego porządku społecznego i inspirował do inżynierii społecznej mającej na celu sprawiedliwość społeczną opartą na egalitaryzmie i solidarności [por. Musiał 2002 i Marklund 2010]. Mające swój początek już w okresie międzywojennym poczucie funkcjonowania w „laboratorium społecznym” nowoczesności, dawało podstawę do silnego manifestowania postępu jako wartości autotelicznej. Afirmacja postępowości stała się częścią składową narodowych habitusów na północy Europy, przy czym postęp ten miał wymiar nie tylko techniczny, ale w coraz bardziej postindustrialnych społeczeństwach skandynawskich, miał wymiar przede wszystkim społeczny, kulturowy i ekonomiczny.

W przypadku Polski dyskurs postępu naukowo-technicznego czy społecznego bardziej charakteryzował czasy PRL niż czasy III PR. Po 1989 r. w sytuacji terapii szokowej w sferze gospodarczej, jaką przechodziło państwo i społeczeństwo polskie, trudno mówić o prorozwojowej czy propostępowej polityce rządzących. Palącym problemem było radzenie sobie z ówczesnymi kosztami transformacji, nie zaś antycypująca przyszłość polityka naukowo-techniczna czy kwestia postępu społecznego. Kolejne rządy po 1989 roku całkowicie ignorowały publikacje i opracowania na temat przyszłości działającego nieprzerwanie od 1969 roku Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” [Kuźnicki 2009: 214]. Niemniej po akcesji do UE uświadamiane były coraz mocniej zaniedbania w tej dziedzinie, czego rezultatem był m.in. *Narodowy Program Foresight „Polska 2020”*, wskazujący decydom obszary (w zakresie zrównoważonego rozwoju, technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych oraz bezpieczeństwa), na których powinna koncentrować się uwaga i pomoc państwa¹². Dopiero w ostatnich latach myślenie o przyszłości i o postępie w zinstytucjonalizowało się i sprzęgło z prowadzoną przez państwo polityką rozwoju opartą na strategiach, jednak nadal nosi zna-

¹² Program ten przyczynił się do określenia pięciu scenariuszy rozwoju Polski opartych m.in. na możliwościach budowania gospodarki opartej na wiedzy, ale też możliwościach uzyskania akceptacji społecznej dla zmian [Bendyk 2009].

miona działań doraźnych lub pozornych, które nie stanowią wspólnego głosu naukowców-prognostyków i decydentów politycznych.

Zatem narracja temporalno-postępowa, jaką można dostrzec w dyskursach modernizacyjnych dwóch pierwszych dekad transformacji w Polsce, to tzw. narracja prosta, ograniczona raczej do historiograficznego opisu przemian i pewnych stanów rzeczy, zakładająca zależność od ścieżki, poruszanie się po której zapewni rozwój i dogonienie Zachodu. Dla odmiany, kraje nordyckie od dawna charakteryzowała natomiast narracja strategiczna ukierunkowana na przyszłość, która na bazie pewnych założeń teoretycznych selekcjonowała wydarzenia, wskazywała zależności pomiędzy nimi, identyfikowała anomalie i w ten sposób konstruowała historię [Stryker 1996].

W odniesieniu do **orientacji geopolitycznej** czynnikami decydującymi o podobieństwach narracyjno-dyskursywnych pomiędzy omawianymi państwami są przemiany współczesnych systemów demokratycznych pod wpływem nie tylko integracji politycznej w Europie, ale również globalizacji gospodarczej i społeczno-kulturowej. Niemniej znaczenie mają również, a może przede wszystkim, historyczne uwarunkowania związane z zimną wojną i jej zakończeniem, co w przypadku Polski i Skandynawii trafiło na zupełnie różne etapy rozwoju tych krajów. Małe kraje nordyckie, które w czasie zimnej wojny korzystały ze swego peryferyjnego położenia, od wczesnych lat 90. zaczęły poszukiwać sposobów na silniejsze zamanifestowanie swej obecności w głównym geopolitycznym nurcie cywilizacji zachodniej. Środkiem prowadzącym do tego celu była zapożyczona z teorii małych państw strategiczna narracja aktywnego umiędzynarodowienia, wylansowana przez duńskiego ministra spraw zagranicznych Uffe Ellemanna Jensena [Musiał 2009: 294]. Konsekwencją aktywnego umiędzynarodowienia małych państw nordyckich na arenie międzynarodowej były rozwijane w pierwszej dekadzie XXI wieku strategie globalizacyjne i intensywna dyplomacja publiczna. Szczególnie ta ostatnia świetnie posłużyła do rozpowszechnienia i umocnienia pro-globalizacyjnej metanarracji rozwoju. Zmusiła ona do profesjonalizowania komunikowania się w sferze publicznej i skoncentrowania się na komunikowaniu strategicznym podporządkowanym budowaniu marki krajów nordyckich na arenie międzynarodowej. Wykorzystano do tego celu pozytywnie konotowany „model nordycki” jako punkt węzłowy dyskursu strategicznie promującego kraje nordyckie, które – jak stwierdzano na przykład w czasie Światowego Forum Ekonomicznego w Davos w 2011 roku – mogą dać światu lekcję na temat skutecznego zarządzania zjawiskami kryzysowymi związanymi z globalizacją [Global Utmaning 2011: 5–11]. W wymiarze strukturalnym, strategie globalizacyjne spowodowały we wszystkich krajach nordyckich umiędzynarodowienie

wielu obszarów polityki i administracji publicznej [Musiał 2013a, Kubka 2013]. W istocie chodziło o strategiczne zarządzanie zmianą i przystosowaniem się do globalnych trendów, które ze względu na naturę otwartych i nastawionych na eksport gospodarek państw nordyckich prędzej czy później stanowiłyby dla nich wyzwanie. Strategie globalizacyjne inicjowane przez rządy krajów nordyckich były czytelnym sygnałem dla społeczeństwa, że rząd, wspólnie z interesariuszami ze sfery biznesu i edukacji, jest w stanie wypracować receptę pozwalającą krajom nordyckim skorzystać na przemianach w gospodarce globalnej [Musiał 2013b: 59–72].

Transformacja systemowa w Polsce również była sprzęgnięta z procesami globalizacyjnymi [Chołaj 2003] i traktowano je jako zewnętrzne impulsy modernizacyjne [Wnuk-Lipiński 2004]. Zwracano też jednak uwagę na fakt, iż zaburzały one naturalną ewolucję w kierunku nowoczesności, ze względu na asymetrię racjonalności zewnętrznej i wewnętrznej, czy też niedostosowanie owej logiki globalizacji do naszego stadium rozwoju, co groziło petryfikacją zacofania [Staniszki 2003]. Wprost artykułowanym celem transformacji nie była bowiem globalizacyjna czy internacjonalizacyjna strategia otwarcia się na świat. Chodziło raczej o geopolityczną reorientację mającą na celu zerwanie zależności od Związku Radzieckiego i zaimplementowanie „z zewnątrz” [Jasiecki 2013: 141–142, 113], czy też rekonstrukcję zachodniego kapitalizmu i neoliberalnej gospodarki – po okresie PRL, który traktowany był jako swego rodzaju „zamrażarka” dla kapitalistycznego systemu demokratycznego [Kolasa-Nowak 2010: 32–36]. Polska modernizacja po 1989 roku nie zakładała żadnej innej opcji modernizacyjnej niż integracja europejska rozumiana jako „normalizacja” czy „powrót do Europy” [Jasiecki 2003], co miało automatycznie zapewnić Polsce postęp społeczno-gospodarczy drogą imitacji zachodnich rozwiązań neoliberalnych. Tymczasem geopolityczną tożsamość Polski charakteryzowała dwoistość przynależności i do Zachodu i do Wschodu [Chołaj 2003: 639], zaś nieprzygotowanie Polski do wymogów globalizacji ujawniło jej kryzys samoreferencyjności (rozpoznanie własnej specyfiki rozwoju) oraz pogłębiło syndrom niesterowności i niekompletności [Staniszki 2003]. Zabrakło wówczas uramowienia metanarracyjnego, ujmującego wskazówki optymalnego wykorzystania położenia geopolitycznego Polski i procesów globalizacyjnych/integracyjnych w celu racjonalnego przeprowadzenia skutecznej zmiany modernizacyjnej w polityce wewnętrznej.

Na północy Europy **orientacja na dobre rządzenie** możliwa była dzięki wszechobecnemu dyskursowi racjonalności powiązanemu z merytokracją. Uznanie prymatu merytokracji w sferze publicznej wytworzyło swoistą symbiozę pomiędzy korporatywizmem, silnym sektorem państwowym, a ruchami społecznymi

i partiami politycznymi. Wszędzie tam dużą rolę odgrywali zatrudnieni na państwowych etatach profesjonalści-eksperci i progresywnie nastawieni technokraci [por. Jakobsen 1994]. Merytokracja dawała poczucie równości szans i oparcia o racjonalne kryteria sposobów awansu zawodowego i społecznego. Choć uważana za promującą równość i sprawiedliwość merytokracja sama często wytwarza nowe nierówności, jedną z głównych jej zasług w Skandynawii było sprzyjanie przejrzystości życia publicznego i procedur administracyjnych. W efekcie, jak zauważył Thomas Anton badający procesy decyzyjne, stanowienie prawa i uprawianie polityki w Szwecji w latach sześćdziesiątych XX w., wszystkie te działania cechowała nadzwyczajna „deliberatywność, racjonalność, otwartość i konsensualność”. Deliberatywność oznaczała długie okresy wyłącznego zajmowania się danym problemem przez dobrze wyszkolonych specjalistów. Racjonalność gwarantowała dogłębność analityczną szwedzkich i zagranicznych ekspertów. Otwartość oznaczała konsultacje ze wszystkimi zainteresowanymi stronami przed podjęciem decyzji, a konsensualność oznaczała rzadkie podejmowanie decyzji bez zgody wszystkich zainteresowanych [Anton 1969: 94 i Anton 1980]. Uzasadnione merytokracją poleganie na ekspertach stało się przyczynkiem do odniesienia sukcesu ekonomicznego i społecznego, gdyż sprzyjało prowadzeniu dialogu społecznego w duchu pokojowego współistnienia [Eyerman 1985, Olsen 1996, Logue 1979]. Szczególną rolę w sprowadzeniu komunikowania społecznego do racjonalnych argumentów do dziś dnia odgrywają liczne komisje eksperckie, które przed uchwaleniem danej ustawy pełnią rolę konsultacyjną. W związku z wysokim stopniem kompetencji fachowych zatrudnianych ekspertów zminimalizowano wpływ ideologii i politycznej woli rządzących na wyniki ekspertyz, które zorientowane były raczej na działania praktyczne w polityce publicznej, przez co przyczyniły się do zmiany obrazu działania politycznego jako nacechowanego etyką pracy a nie etyką gry [Anton 1969: 98]. Zinstytucjonalizowane działanie komisji eksperckich w Szwecji uczyniło przyjmowanie „szybkich ustaw” praktycznie niemożliwym, jednocześnie gwarantując symboliczne uwzględnienie politycznych żądań większości interesariuszy działających w polu społecznym [Fenner 1998: 273–277, Jann 1981: 395].

W Polsce wskazywanym w dyskursie ekonomiczno-politycznym zasadniczym powodem niewykorzystania szans rozwojowych w czasie transformacji była niekompetencja państwa w zakresie rządzenia publicznego i prowadzenia polityk publicznych. Negatywne doświadczenia z socjalistycznym planowaniem społecznym doprowadziły w latach 90. do rezygnacji rządzącej elity z kreowania i promowania suwerennej strategicznej myśli rozwojowej [Hausner 2012: 46]. Po dekadzie funkcjonowania nowego ustroju nadal zwracano uwagę na syndrom

słabości państwa przejawiający się nie tylko jego niewydolnością strategiczną, ale również upolitycznieniem, schematycznością i bezrefleksyjnością polityki rozwoju [Kamiński 2001]. Stąd powtarzany przez kolejne kilkanaście lat wniosek o syndromie „miękkiego państwa” i instytucjonalizacji nie-odpowiedzialności w Polsce¹³ [Jasiecki 2013: 201–215]. Pomimo pojawienia się w 2009 roku raportu *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, zapowiadającego wypracowanie i wprowadzenie przez rząd nowego modelu rozwoju kraju oraz pomimo zintensyfikowania działań na rzecz zintegrowanego zarządzania strategicznego rozwojem państwa, o którym świadczyć ma szereg dokumentów strategicznych wypracowanych po roku 1989 [zob. Wiszniowski 2013], stale formułowane są szczegółowe zarzuty oraz postulaty pod adresem państwa. W przypadku jakości administracji publicznej dość powiedzieć, że Polska ma jedną z najmniej efektywnych administracji wśród państw członkowskich UE [Rutkowski 2009: 73]. Do słabych ogniw systemu rządzenia należy przede wszystkim słabo przygotowane prawo i biurokracja, aczkolwiek poważnym niedomaganiem jest również niska partycypacja społeczna w procesie rządzenia [Wilkin 2013: 413–414]. W odniesieniu do polityk publicznych barierami w ich profesjonalizacji są m.in: brak przywództwa merytorycznego (istnieje głównie przywództwo polityczne, podlegające licznym rotacjom), brak zaplecza analitycznego pozwalającego generować użyteczną wiedzę społeczną (brak mocnego zaplecza eksperckiego), nieadekwatne wykształcenie i umiejętności kadr niezbędnych do radzenia sobie ze złożonymi problemami publicznymi oraz niewykorzystanie potencjału konsultacji i dialogu w procesie tworzenia i wykonywania polityk [Zybała 2012: 356]. Lista tych wad po stronie państwa jest znacznie dłuższa, i choć od kilku lat, w wyniku podejmowanych reform systemu zarządzania państwem stopniowo odnotowywana jest niewielka poprawa jakości rządzenia i administracji publicznej, to dominuje przekonanie o niedojrzałości polskiego społeczeństwa do partycypowania w rządzeniu.

Profesjonalizująca się pod wpływem procesów europeizacji polityka państwa wobec rozwoju i coraz bardziej konsolidująca się w Polsce demokracja [Szwajdel 2011] nie zmieniają faktu, iż nadal krytykuje się powolne kształtowanie się pożądanej demokratycznej kultury politycznej i obywatelskiej [Sekuła 2009] oraz kultury prawnej Polaków [Kurczewski 2007]. Nie roztrząsając w tym miejscu, na ile braki w owej kulturze są powodowane post-socjalistyczną mentalnością społeczeństwa polskiego (mentalnością *homo sovieticus*) czy też „próżnią so-

¹³ O „miękości” i zinstytucjonalizowanej nieodpowiedzialności państwa w 2000 roku napisali Mirosława Marody i Jerzy Hausner w raporcie *Jakość rządzenia: Polska bliżej Unii Europejskiej?* [Wilkin 2013: 36].

cyjologiczną i polityczną” [Cześniak 2008: 10–11], warto zwrócić uwagę na stosunek do państwa, zaufanie do rządu i instytucji publicznych oraz deliberatywne partycypowanie w określaniu ścieżki rozwoju, które determinują kształtowanie metanarracji rozwoju. Przede wszystkim chodzi tu o legitymizację definiowaną jako uznanie hierarchii ważności i nadanie strategicznej wagi polityce ekonomicznej i demokracji w wykonaniu rządu.

Z analiz Henryka Domańskiego [2004] wynika bowiem, iż państwa skandynawskie są najbardziej efektywne w pozyskiwaniu owego poparcia, podczas gdy Polskę charakteryzuje najniższy poziom legitymizacji systemu spośród 21 badanych krajów. Dla Krzysztofa Jasiockiego źródłem prawomocności władzy w nowoczesnych społeczeństwach są postulaty merytokracji, „definiowanej w kategoriach rosnącej korelacji wykształcenia z wynagrodzeniem bądź rządów warstwy „najlepiej przygotowanych” profesjonalistów”. W Polsce ze względu na niską efektywność zarządzania w instytucjach publicznych i administracji państwowej zasady merytokracji są zredukowane do uzasadnienia przywilejów części nowych elit władzy, nie zaś do tworzenia mechanizmów promocji profesjonalizmu w instytucjach publicznych. Stąd niesprawność w zarządzaniu państwem obniża legitymizację władzy, która nie mając wsparcia w społeczeństwie, ma także osłabioną zdolność skutecznego działania [Jasiocki 2010].

Ekonomiczny wymiar metanarracji jest pochodną wymiaru politycznego i w nim, na przykładzie krajów nordyckich, jeszcze bardziej dostrzec można umiejętność radzenia sobie z wyzwaniem gospodarki postindustrialnej i z globalizacją. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj skuteczne formułowanie przez rządzących celów rozwoju, czyli uramowanie określonych dyskursów w niepodlegającej krytyce hegemonicznej narracji unowocześnienia gospodarki i państwa oraz umiejętne budowanie szerokiego poparcia społecznego dla polityki reform i skuteczne zarządzanie zmianami administracyjnymi i społecznymi za pomocą tworzonych strategii. Zarówno teorie ekonomiczne i idee polityczne rozpowszechnione w państwach nordyckich zostały zakotwiczone w dominującej narracji interwencjonizmu państwowego, wyrównującego szanse obywateli, co racjonalnie uzasadniano logiką uznawaną za postępową inżynierii społecznej. Dzięki ciągłemu podkreślaniu sprawczej roli państwa w rozwoju społeczno-gospodarczym – najpierw na potrzeby *welfare state*, w ostatniej dekadzie na potrzeby *post-welfare state* lub, najbardziej dominującego w ostatnich latach, *competition state* – udało się rządzącym umiejętnie połączyć dziedzictwo socjaldemokratycznego interwencjonizmu z coraz bardziej manifestującym się w polityce publicznej (neo)liberalnym podejściem do rozwoju ekonomicznego. Fińscy badacze, Sami Moisio i Laura Leppänen, wyjaśniają to zjawisko, stwier-

dzając, że „państwo prowadzące politykę neoliberalną ciągle szuka sposobów wewnętrznej reorganizacji, zarówno przestrzennej i instytucjonalnej, mogącej poprawić jego pozycję w gospodarczym konkurowaniu z innymi państwami na rynku światowym” [Moisio, Leppänen 2007: 70]. Wprowadzenie wątków neoliberalnych w duchu nowego zarządzania publicznego spowodowało wewnętrzną reorganizację polegającą na podniesieniu wydajności w sytuacji, gdy obywatele oczekiwali od państwa coraz mniejszej dawki dyrygizmu (dyktatu państwowego) oraz coraz większej przestrzeni do indywidualnego wyboru i współdecydowania. Paradoksalnie, owo „ciągłe szukanie sposobów wewnętrznej reorganizacji” pomaga zrozumieć, dlaczego nasilenie dyskursu neoliberalnego niekoniecznie oznacza w krajach nordyckich zaniedbywanie polityki społecznej lub radykalne odchudzanie państwa opiekuńczego, lecz prowadzi często do innowacji społecznych legitymizujących nowe typy zależności i struktury w stającym się, nowym typie społeczeństwa postindustrialnego [por. Zarycki 2014].

Zmiana systemowa w Polsce, którą ekonomiści nazywali też „tranzycją”, czyli niemal technicznym przejściem od gospodarki centralnie kierowanej do rynkowej, miała być neoliberalnym projektem transformacji gospodarki, w którym odrzucono rolę państwa jako promotora rozwoju gospodarczego [Kochanowicz 1998: 25, 35]. W praktyce gospodarowania spowodowało to zaniedbanie aspektu instytucjonalnego przemian [Kołodko 2014: 15–16] i doprowadziło do tzw. luki transformacyjnej będącej efektem „spóźniałstwa” na drodze do kapitalizmu [Fedorowicz 2004: 27]. W ocenie dwudziestu lat funkcjonowania gospodarki rynkowej pisano, iż gospodarcza rola państwa była źle rozumiana i źle realizowana, gdyż koncentrowała się prawie wyłącznie na „wycofywaniu państwa” [Surdej 2009], zaś reformy miały charakter cząstkowy, wynikający ze zbyt fragmentarycznej koncepcji ustroju rynkowego [Jasiecki 2013]. Podkreślano jednoczesne występowanie ułomności mechanizmów rynkowych oraz niesprawności państwa, które nie wypracowało docelowego modelu gospodarczego. Dowodząco przy tym również, iż państwo ograniczające zakres polityki gospodarczej do zaprojektowania ram stabilizacji makroekonomicznej, nie spełniało w Polsce okresu transformacji należycie innych swoich funkcji decyzyjnych, zwłaszcza tych związanych ze sferą reformowania sektora publicznego oraz polityką społeczną [Dach 2008: 20–24].

Jak zostało to wspomniane już wcześniej, nordyckie **państwo opiekuńcze** podlega reorganizacji, jednak charakterystyczną jej cechą jest zarządzanie tą reorganizacją przez silne, merytokratycznie ustrukturyzowane państwo. Tak jak w latach 50. i 60. hegemoniczny status miał narzucany przez państwo dyskurs równości i radykalnej racjonalności, tak obecnie status taki ma dyskurs podnoszenia efektywności w sektorze publicznym i zagwarantowanie utrzymania struktur

państwa opiekuńczego pomimo rosnącego zróżnicowania wśród beneficjentów różnego rodzaju świadczeń socjalnych. W ten sposób państwa nordyckie podważają tezę Zygmunta Baumana [2000: 82], iż globalizacja pozbawia politykę możliwości interweniowania w ekonomię, przez co odbiera polityce moc skutecznego działania. O ile w Polsce dość szybko widoczne stały się skutki zawężenia roli państwa do niezbędnego minimum, nie stało się tak w krajach nordyckich, które nie tylko stawiały czoła wyzwaniom globalizacyjnym, podtrzymując swoje priorytety w sferze socjalnej z poprzednich dekad, ale przede wszystkim skorzystały na globalizacji ekonomicznie [Czech 2011].

W Polsce, choć początkowo ideologia transformacji postkomunistycznej zakwestionowała zachodnioeuropejskie *welfare state* [Kochanowicz 1998: 33], to próbowano realizować jednak skromną jego wersję. Był to model ratunkowego państwa socjalnego (*emergency welfare state*) mającego radzić sobie z szybko rosnącym bezrobociem [Szarfenberg 2011: 7]. Po latach prób budowania w Polsce państwa opiekuńczego, z towarzyszącym temu nieśmiałym zerkaniem w stronę państw nordyckich [Nowiak 2011, Anioł 2013], jego model realizowany w Polsce w najmniejszym nawet stopniu nie przypomina skandynawskiego, socjaldemokratycznego reżimu *welfare state* (wg modelu Esping-Andersena) [Golinowska 2009: 293]. Co więcej, „zapożyczenie” z nordyckiego modelu *welfare state* elementów polityki społecznej i gospodarczej, ze względu na sekwencyjność realiów społeczno-kulturowych, politycznych i ekonomicznych, uznawane jest za niespełniony i niemożliwy do zrealizowania ideał [Czech 2014] albo teoretyczną futurologię [Osiński 2012: 308].

Być może jednak jest tak, że sama idea *welfare state*, jak też wywiązujący się wokół niej w Polsce dyskurs, nie uwzględnia ogromnej dynamiki zachodzących obecnie zmian i przededefiniowania obywatelstwa socjalnego. Na północy Europy jedną z najważniejszych zmian, mających zagwarantować przetrwanie państwa opiekuńczego, jest strategiczne wspieranie gospodarczej innowacyjności. Choć często kraje nordyckie kojarzą się z redystrybucją dochodów, to mocna jest u nich też funkcja produktywistyczna [Anioł 2013: 215], zaś na ich stabilność makroekonomiczną ma wpływ przede wszystkim innowacyjność produktów i usług [Czech 2014]. Tych produktów i usług poszukuje się w dziedzinach związanych z dominującym od lat w obszarze nordyckim dyskursem rozwoju zrównoważonego, co nadaje priorytet badaniom naukowym i nakładom na ochronę środowiska i zasobów, na alternatywne źródła energii, na „zieloną” i „niebieską” gospodarkę, ale też na aktywizację zawodową w duchu uczenia się przez całe życie oraz na nowe formy aktywności osób w wieku poprodukcyjnym. Na bazie tych **dyskursów innowacyjności** nordycka metanarracja rozwoju generowana

w drugiej dekadzie XXI w. koncentruje się na dziedzinach, w których łatwo jest państwowi nordyckim wykazać przewagę konkurencyjną w wymiarze rynkowym i społecznym, zaś narodowym i ogólnonordyckim strategiom rozwoju łatwo można nadać status marki rozpoznawanej na całym świecie.

W ekonomicznych ocenach transformacji w Polsce pojawiają się stanowiska, iż w latach 90. XX wieku stworzono podstawowe warunki rozwoju umożliwiające funkcjonowanie w gospodarczych i politycznych warunkach europejskich i światowych, jednak nie stworzono warunków do aktywnego rozwijania gospodarki rynkowej nowego typu, opartej na wiedzy [Sadowski 2014: 9–10], która stanowi priorytet rozwoju Unii Europejskiej. W ekonomicznym dyskursie wokół modernizacji prym wiodą przede wszystkim analizy dotyczące słabej kondycji gospodarki opartej na wiedzy, które klasyfikują nasz kraj jako przynależący jeszcze do cywilizacji przemysłowej [Sadowski 2005: 258], i wyraźnie akcentują konieczność – zwłaszcza w kontekście unijnej strategii rozwoju Europa 2020 – budowania w Polsce gospodarki innowacyjnej [Płowiec 2010; Bukowski i inni 2012]. Głośnym echem w debacie publicznej odbił się zwłaszcza raport Jerzego Hausnera *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, z którego wynika, iż przyczyną tytułowego dryfu jest obecna niedojrzała polityka rozwoju i niska sprawność państwa. I choć w socjologicznym ujęciu neoliberalny dyskurs innowacjonizmu (czy szerzej GOW – gospodarki opartej na wiedzy) poddany został krytyce jako globalny dyskurs hegemoniczny bądź ortodoksyjny, służący legitymizacji dominujących układów władzy [Zarycki 2014], to nie ulega wątpliwości, że w ostatnich latach, przy braku własnego programu nowoczesności, stał się on bezalternatywnym imperatywem rozwoju także dla Polski. Uznając poniekąd za konsekwentnie realizowaną zależność ideologiczną Polski od Unii Europejskiej (oraz idący za tym dyktat GOW), uważamy, iż sednem socjologicznej krytyki ukierunkowania dyskursu modernizacyjnego ku innowacyjności winna być kwestia ekonomicznej hegemonii owego dyskursu i „wypłukiwania” społecznego sensu innowacji z dyskursu publicznego [Bukowski, Rudnicki, Strycharz 2012]. W socjologicznych analizach osiągnięć gospodarczych czy ich braku pojawiają się pytania o „infrastrukturę kulturalną”, która obejmuje nieformalne normy i sieci powiązań zbudowane na bazie swoistej kultury ekonomicznej. W wydaniu polskim nadal wymaga ona „dehabitacji” habitusu socjalistycznego w kierunku przedsiębiorczości innowacyjnej [Kochanowicz, Marody 2007: 24, 32] lub też kultury przedsiębiorczości zakładającej nieustanną innowacyjność a stanowiącej składnik tak pożądaney w przypadku Polaków kompetencji cywilizacyjnej [Sztompka 2010: 83].

KONKLUZJE – METANARRACJA RÓŻNIC I RÓŻNICE W METANARRACJACH

Pomimo ćwierćwiecza funkcjonowania Polski w warunkach demokratycznych i rynkowych, i niewątpliwie ogromnego sukcesu transformacyjnego, nadal w polskim dyskursie modernizacyjnym obecna jest teza o peryferyjności społeczno-gospodarczej, zwłaszcza w zestawieniu z północnoeuropejskim modelem rozwoju. Nie wnikając w zasadność tez o większym bądź mniejszym znaczeniu uwarunkowań kulturowych owej peryferyjności, chcemy zwrócić uwagę, że umiejscawiając kraje nordyckie i Polskę na hipotetycznym kontinuum zachowawczość vs. rozwój [Grondona 2003], kraje nordyckie należałoby ułokować na skraju owej skali, uznając je za sprzyjające rozwojowi (prorozwojowe/progresywne), podczas gdy Polska znajdowałaby się dość daleko od tego miejsca, a w pobliżu granicy zachowawczości. Dowodzą tego również oparte na koncepcjach Ronalda Ingleharta wyniki badań nad wartościami *European Value Survey* (EVS) z 2008 roku [Halman, Sieben, Zundert 2012: 132]. O ile w analizach tych społeczeństwa nordyckie uznano za kierujące się wartościami sekularyzacyjno-racjonalnymi (*secular/rational*) oraz samoekspresją (*self-expression*), to społeczeństwo polskie zdecydowanie uznano za nastawione na przetrwanie (*survival*) i preferujące wartości tradycyjne (*traditional*). I choć od lat 90. owo nastawienie na przetrwanie nieco zmalało, to wartości tradycjonalistyczne pozostały na podobnym poziomie. Wychodząc od tezy, iż *kultura ma znaczenie*, sądzimy zatem, iż system aksjologiczny omawianych społeczeństw ma niebagatelny wpływ na liczoną dekadami zdolność społeczeństw (czy też mówiąc bardziej wprost – dysponentów władzy) do budowania metanarracji rozwoju, a to z kolei implikuje taki a nie inny rodzaj narracji (prosta vs. strategiczna) oraz takie a nie inne dyskursy strategiczne (własna droga vs. imitacja) z ich bardziej bądź mniej spektakularnymi punktami węzłowymi.

Zaproponowana w artykule analiza metanarracji oparta na wskazaniu jej czterech wymiarów oraz dominujących orientacji i punktów węzłowych pozwala na wnikliwą obserwację czynników, które leżą u podstaw budowania dyskursywnie uramowanej dyspozycji do bardziej lub mniej progresywnego rozwoju cywilizacyjnego. Mając świadomość, że jedynie zarysowujemy kwestie do dalszych rozważań, w poniższej tabeli proponujemy podsumowujące spojrzenie na atrybuty omawianych państw/społeczeństw, wyłaniające się z naszych analiz punktów węzłowych metanarracji rozwoju.

TABELA 5. Atrybuty krajów nordyckich i Polski z perspektywy zdolności do rozwoju

WYMIARY METANARRACJI	ATRYBUTY PAŃSTW	
	KRAJE NORDYCKIE	POLSKA
KULTUROWY	prospektywne	retrospektywne
SPOLECZNY	prospołeczne	familiarne
POLITYCZNY	propaństwowe	zdystansowane wobec państwa
EKONOMICZNY	proinnowacyjne	zachowawcze i imitujące sprawdzone wzory

Źródło: opracowanie własne.

Powyższy wykaz atrybutów nie wyczerpuje katalogu czynników możliwych do wskazywania jako odpowiedzialnych za relatywny sukces krajów nordyckich oraz za brak powodzenia Polski na drodze rozwoju cywilizacyjnego. Nie dowodzi również, że bez metanarracji nie da się osiągnąć wysokiego poziomu cywilizacyjnego. Do głębszego zbadania pozostaje oczywiście realny wpływ metanarracji na rozwój, jej wieloaspektowość z charakterystycznym dla niej jednoczesnym przenikaniem się owych aspektów, ale też możliwość zaadoptowania nordyckiej metanarracji rozwoju. Jesteśmy przekonani, że niezależnie od tkwiących w omawianych narodach specyficznych potencjałów rozwoju, bez klarownej i podniesionej do strategicznej rangi metanarracji rozwoju, potencjały te nie są w pełni uświadamiane i przekuwane w realny dobrobyt i dobrostan w danym czasie społecznym. Kraje nordyckie przez całe dekady, pomimo zmieniających się rządów i kryzysów, sukcesywnie budowały swoją metanarrację rozwoju, Polska zaś przez ćwierć wieku transformacji, pomimo znacznego rozwoju gospodarczego¹⁴, nie wypracowała swojej spójnej metanarracji, co może mieć wpływ na taki a nie inny poziom rozwoju cywilizacyjnego. To, co można z całą pewnością zaczerpnąć z nordyckiej metanarracyjnej recepty na sukces, to: zachowanie równowagi pomiędzy przeszłością i przyszłością oraz budowanie społecznie atrakcyjnej, akceptowanej i zrozumiałej, popartej analizami i opartej na kompleksowym planie drogi do dobrobytu [Fairbanks 2003: 410].

¹⁴ Według *Rankingu najbardziej dynamicznie rozwijających się gospodarek na świecie w 2013 roku* opracowanego przez Instytut Globalizacji Polska zajmowała 31 pozycję na 50 państw, znacznie wyprzedzały ją jednak Norwegia (4 miejsce w rankingu) i Szwecja (13 miejsce w rankingu), Dania zaś znalazła się o jedno miejsce dalej (32 miejsce w rankingu). Jak piszą autorzy rankingu, *Polska gospodarka nie wykorzystuje swojego potencjału, a „sukces” ten zawdzięczamy modelowi gospodarczemu, który nam zaserwowali politycy* (http://globalizacja.org/ranking2013/Ranking_globalizacji_2013.pdf).

BIBLIOGRAFIA

- Alesto M., Kuhnle S.**, 1987, *The Scandinavian route: Economic, social, and political developments in Denmark, Finland, Norway, and Sweden*, (in:) R. Erikson, E.J. Hansen, S. Ringen, H. Uusitalo (eds.), *The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research*, Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Allardt E.**, 1975, *Att ha, att Ålska, att Vara: Om Välfärd i Norden*, Lund: Argos.
- Aniol W.**, 2013, *Szlak Norden. Modernizacja po skandynawsku*, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Anton T.J.**, 1969, *Policy-making and Political Culture in Sweden*, "Scandinavian Political Studies", pp. 88–102.
- Anton T.J.**, 1980, *Administered Politics. Elite Political Culture in Sweden*, Boston et al.: Martinus Nijhoff Publishing.
- Åkerström Andersen N.**, 2003, *Discursive Analytical Strategies: Understanding Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*, Bristol: The Policy Press.
- Bauman Z.**, 2000, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika?*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bendyk E.**, 2009, *Polska 2020. Spojrzenie z przyszłości. Alternatywne wizje rozwojowe Polski na podstawie scenariuszy Narodowego Programu Foresight Polska 2020*, Warszawa.
- Boni M.** (red.), 2009, *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Bukowski A., Rudnicki S., Strycharz J.**, 2012, *Spoleczny wymiar innowacji*, „Zarządzanie Publiczne” nr 2(20), ss. 13–23.
- Bukowski M., Szpor A., Śniegocki A.**, 2012, *Potencjał i bariery polskiej innowacyjności*, Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych.
- Cholaj H.**, 2003, *Ekonomia polityczna globalizacji*, Warszawa: Fundacja Innowacja i Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna.
- Czech S.**, 2011, *Nordycki model państwa dobrobytu – zarys ewolucji i perspektyw*, „Studia Ekonomiczne”, nr 69, *Spoleczno-kulturowe uwarunkowania systemów gospodarczych*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ss. 192–205.
- Czech S.**, 2014, *Czy model szwedzki był realną alternatywą dla polskiej transformacji?*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 352, ss. 24–33.
- Czeźnik M.**, 2008, *Próżnia socjologiczna a demokracja – analizy empiryczne*, „Studia Socjologiczne”, nr 2 (189), ss. 5–28.
- Czyżewski M.**, 2005, *Dyskurs* (hasło), (w:) Z. Bokszański, A. Kojder (red.), *Encyklopedia Socjologii*. Suplement, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Czyżewski M.**, 2013, *Teorie dyskursu i dyskursy teorii*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, ss. 3–25.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A.**, 2010, *Wprowadzenie*, (w:) M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Dach Z.**, 2008, *Kontrowersje wokół roli państwa we współczesnej gospodarce rynkowej*, (w:) Z. Dach (red.), *Państwo a rynek we współczesnej gospodarce. Wybrane problemy*, Kraków: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Daniłowicz P.**, 2007, *Problemy badań i analiz porównawczych. Zarys problematyki*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 1, ss. 221–243.

- Der Spiegel, 1972, *Schweden – Modell für Bonn? Blick auf Schweden – Blick in die Zukunft*, „Der Spiegel” nr 42, ss. 122–145.
- Diez T.**, 2001, *Europe as Discursive Battleground: Discourse Analysis and European Integration Studies*, „Cooperation and Conflict”, vol. 36 (1), pp. 5–38.
- Domański H.**, 2004, *Czynniki legitymizacji w 21 krajach*, „Nauka”, nr 4, ss. 65–98.
- Dreher A.**, 2006, *Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization*, „Applied Economics” 38(10), pp. 1091–1110.
- Drozdowski R.**, 2009, *Polska – w połowie drogi między pierwszym a drugim skokiem modernizacyjnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok LXXI – zeszyt 2, ss. 423–438.
- Drozdowski R.**, 2014, *Polska u progu drugiej modernizacji, czyli jak jednocześnie doganiać i uciekać*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok LXXXVI – zeszyt 2, ss. 77–89.
- Eeten van M. J.G.**, 2007, *Narrative Policy Analysis*, (in:) F. Fisher, G.J. Miller, M.S. Sidney (eds.), *Handbook of Public Policy Analysis. Theory, Politics and Methods*, Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Ervasti H.**, et al. (red.), 2008, *Nordic Social Attitudes in a European Perspective*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Eyerman R.**, 1985, *Rationalizing Intellectuals. Sweden in the 1930s and 1940s*, „Theory and Society”, vol. 14, no. 6, pp. 777–807.
- Fairbanks M.**, 2003, *Zmiana mentalności narodu, czyli składniki procesu budowania dobrobytu*, (w:) L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Federowicz M.**, 2004, *Różnorodność kapitalizmu*, Warszawa: IFiS PAN.
- Fenner C.**, 1998, *Parteiensystem und Politische Kultur: Schweden in vergleichender Perspektive*, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Galenson W.**, 1949, *Labor in Norway*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Global Utmaning, 2011, *The Nordic Way, Shared Norms For The New Reality*, Stockholm: Global Utmaning (broszura na Światowe Forum Ekonomiczne w Davos w 2011 r.).
- Globaliseringsrådet, 2009, *Bortom krisen. Om ett framgångsrikt Sverige i den nya globala ekonomin* (Daleko od kryzysu. O Szwecji odnoszącej sukcesy w nowej globalnej gospodarce), Globaliseringsrådets slutrapport = Ds 2009:21.
- Gołębiowski G., Szczepankowski P.**, 2008, *Czynniki atrakcyjności północnoeuropejskiego modelu kapitalizmu. Implikacje dla Polski*, (w:) J.L. Bednarczyk, S.I. Bukowski, W. Przybylska-Kapuścińska (red.), *Polityka wzrostu gospodarczego w Polsce i Unii Europejskiej*, Warszawa: CeDeWu PL Wydawnictwa Fachowe.
- Golinowska S.**, 2009, *A Case Study of the European Welfare State System Model in the Post-communist Countries – Poland*, „Polish Sociological Review”, Issue 2(166), pp. 273–296.
- Gotham K.F., Staples W.G.**, 1996, *Narrative Analysis and the New Historical Sociology*, „The Sociological Quarterly”, vol. 37, No. 3, pp. 481–501.
- Gronдона M.**, 2003, *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, (w:) L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Grzymała-Kazłowska A.**, 2004, *Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, ss. 13–34.
- Halman L., Sieben I., Zundert M.**, 2012, *Atlas of European Values. Trends and Traditions at the Turn of the Century*, Amsterdam: Brill.

- Harrison L.E., Huntington S.P.** (red.), 2003, *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Hausner J.**, (red.), 2012, *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, Kraków: Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej.
- Hausner J.** (red.), 2013, *Konkurencyjna Polska. Jak awansować w światowej lidze gospodarczej?*, Kraków: Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej.
- Horolets A.**, 2006, *Obrazy Europy w polskim dyskursie publicznym*, Kraków: Universitas.
- Horolets A.**, 2008, *Wprowadzenie – status dyskursu w badaniach socjologicznych*, (w:) A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Jakobsen K.**, 1994, *Efter oss kommer overfloden, Teknokratisk moderniseringsideologi i norsk politikk og samfunnsvitenskap 1917–53*, Oslo: Universitet i Oslo, (praca magisterska w dziedzinie historii, dostępna on-line www.ni.hu-berlin.de/personal/kj/Hovedoppgave_pdf, dostęp 2.03.2015).
- Jann W.**, 1981, *Die Vorbereitung von Gesetzen in Schweden*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen Jg.”, 12, 1981, H. 3, ss. 377–398.
- Jasiecki K.**, 2003, *Integracja Polski z Unią Europejską w perspektywie koncepcji rozwoju społecznego*, „Studia Europejskie”, nr 2, ss. 9–35.
- Jasiecki K.**, 2010, *Legitymizacja władzy i ograniczenia „stabej” merytokracji*, http://www.pte.pl/pliki/2/12/Legitymizacja_i_merytokracja%20_17.03.10.pdf (dostęp 2.03.2015).
- Jasiecki K.**, 2013, *Kapitalizm po polsku. Między modernizacją a peryferiami Unii Europejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Kamiński A.Z., Stefanowicz J.A.**, 2001, *Syndrom słabości państwa. Wydolność strategiczna Polski XXI wieku*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok LXXIII – zeszyt 4, ss. 11–39.
- Karpiński A.**, 2009, *Co trzeba wiedzieć o studiach nad przyszłością?*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Kettunen P.**, 2011, *The transnational construction of national challenges: the ambiguous Nordic Model of welfare and competitiveness*, (in:) P. Kettunen, K. Petersen (red.), *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kochanowicz J.**, 1998, *Transformacja polska w świetle socjologii historycznej. Między trzecim światem a państwem opiekuńczym*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, ss. 23–37.
- Kochanowicz J., Marody M.**, 2007, *Pojęcie „kultury ekonomicznej” w wyjaśnianiu polskich przemian*, (w:) *Kulturowe aspekty transformacji ekonomicznej*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Kolasa-Nowak A.**, 2010, *Zmiana systemowa w Polsce w interpretacjach socjologicznych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej.
- Kołodko G.**, 2014, *Ćwierćwiecze ustrojowej transformacji posocjalistycznej. Teoria i praktyka, sprawozdanie z wykładu A. Czyżewskiego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego”, nr 4, grudzień, ss. 14–17.
- Krytyka Polityczna, 2010, *Islandia. Przewodnik nieturystyczny*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Krytyka Polityczna, 2010, *Szwecja. Przewodnik nieturystyczny*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

- Krytyka Polityczna, 2011, *Norwegia, Przewodnik nieturystyczny*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Księżopolski M.**, 1980, *Ewolucja polityki społecznej w Szwecji w latach 1932–1976*, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Księżopolski M.**, 1988, *Systemy zabezpieczenia społecznego w krajach nordyckich*, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Kubka A.**, 2013, *Szwecja i świat z perspektywy szwedzkiej Rady do Spraw Globalizacji (Globaliseringsrådet)*, (w:) K. Musiał, M. Chacińska (red.), *Nowocześni i postępowi? Cywilizacyjny wymiar Skandynawii z polskiej perspektywy*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kurczewski J.**, 2007, *Prawem i lewem. Kultura prawna społeczeństwa polskiego po komunizmie*, „Studia Socjologiczne”, nr 2, ss. 33–60.
- Kuszewski T., Sielska A.**, 2010, *Użyteczna sztuka rankingów ekonomiczno-społecznych*, „Współczesna Ekonomia”, nr 4, ss. 143–162.
- Kuźnicki L.**, 2009, *Sprawy polskie w świetle 40-letniej działalności Komitetu Prognoz Polskiej Akademii Nauk*, (w:) J. Kleer, B. Galwas, A. Wierzbicki (red.), *Rola nauki w myśleniu o przyszłości*, Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Lamentowicz W.**, 1977, *Reformizm Szwedzki*, Warszawa: PWN.
- Logue J.**, 1979, *The welfare state: Victim of its own success*, (in:) S.R. Graubard (red.), *The State*, New York: Norton.
- Manniche P.**, 1939, *Denmark a Social Laboratory*, Copenhagen: G.E.C. Gad Publisher; Humphrey Milford: Oxford University Press.
- Marklund C.**, 2010, *Communication as control: Infra-politics, social diplomacy, and social engineering*, (in:) Å. Lundqvist, K. Petersen (eds.), *In Experts We Trust. Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States*, Odense: University Press of Southern Denmark.
- Marody M.**, 2004, *Post-civil society?*, „Polish Sociological Review” 4(148), pp. 403–411.
- Moisio S., Leppänen L.**, 2007, *Towards a Nordic competition state? Politico-economic transformation of statehood in Finland, 1965–2005*, „Fennia” 185: 2, pp. 63–87.
- Musiał K.**, 2002, *Roots of the Scandinavian Model. Images of Progress in the Era of Modernisation*, Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Musiał K.**, 2009, *Reconstructing Nordic Significance in Europe on the Threshold of the 21st Century*, „Scandinavian Journal of History”, vol. 34, no. 3, pp. 286–306.
- Musiał K.**, 2013a, *Strategiczna funkcja polityki regionalnej i umiędzynarodowienia w krajach nordyckich*, (w:) K. Musiał, M. Chacińska (red.), *Nowocześni i postępowi? Cywilizacyjny wymiar Skandynawii z polskiej perspektywy*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Musiał K.**, 2013b, *Uniwersytet na miarę swego czasu. Transformacja społeczna w dobie post-industrialnej a zmiany w szkolnictwie wyższym krajów nordyckich*, Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
- Musiał W.**, 2014, *Międzynarodowe studia porównawcze a teoria modernizacji. Kilka uwag metodologicznych*, (w:) P. Borowiec (red.), *Odmiany współczesnej nauki i polityce*, t. 1., Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Musiał K., Chacińska M.**, 2013, *Constructing a Nordic Community in the Polish Press – Past and Present*, (in:) J. Harvard, P. Stadius (eds.), *Communicating the North. Media Structures and Images in the Making of the Nordic Region*, Aldershot: Ashgate Publishing.

- Nowiak W.**, 1995, *Folketrygden – „kamień węgielny” norweskiego państwa dobrobytu*, Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Nowiak W.**, 2011, *Nordycki model „welfare state” w realiach XXI wieku. Dylematy wyboru i ewolucja systemu w społeczeństwach dobrobytu – wnioski praktyczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM.
- Olsen J.P.**, 1996, *Norway: Slow Learner – or Another Triumph of the Tortoise?*, (in:) G.P. Peters, J.P. Olsen, (eds.), *Lessons from Experience. Experiential Learning in Administrative Reforms in Eight Democracies*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Osiński J.**, 2012, *Wojciech Nowiak, Nordycki model welfare state w realiach XXI wieku: dylematy wyboru i ewolucja systemu w społeczeństwie dobrobytu – wnioski praktyczne*, Poznań: Wyd. Naukowe WNPID UAM, 2011, s. 430 (recenzja), „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace”, nr 1, ss. 307–317.
- Petersen K.**, 2011, *National, Nordic and trans-Nordic: transnational perspectives on the history of the Nordic welfare states*, (in:) P. Kettunen, K. Petersen (eds.), *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Płowiec U.**, 2010, *Kształtowanie gospodarki i społeczeństwa odpowiadających cywilizacji wiedzy*, (w:) U. Płowiec (red.), *Innowacyjna Polska w Europie 2020. Szanse i zagrożenia trwałego rozwoju*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Portraying Finland, 2013, *Portraying Finland, Creatively functional*, Helsinki: Otava Publishing Company.
- Regeringens proposition 1997/98:62, Regional tillväxt – för arbete och välfärd, (Przedłożenie rządowe: Wzrost regionalny – dla pracy i dobrobytu): http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=37&dok_id=GL0362 (dostęp 2.03/2015).
- Roe E.M.**, 1994, *Narrative Policy Analysis. Theory and Practice*, Durham: Duke University Press.
- Roe E.M.**, 2005, *Development Narratives, Or Making the Best of Blueprint Development*, (in:) M. Edelman, A. Haugerud (eds.), *The Anthropology of Development and Globalization. From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Rudolf S.**, 1978, *Szwedzka „polityka dobrobytu”*, Warszawa: PWN.
- Rutkowski M.**, 2009, *Bank Światowy a poprawianie jakości rządzenia w zmieniającym się świecie. Sytuacja Polski i wyzwania kryzysu gospodarczego*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 3(9), ss. 69–79.
- Sadowski Z.**, 2005, *Transformacja i rozwój. Wybór prac*, Warszawa: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.
- Sadowski Z.**, 2014, *Polska transformacja ustrojowa z perspektywy ćwierćwiecza*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego”, nr 3, sierpień – numer specjalny, ss. 8–11.
- Sekula P.**, 2009, *Kultura polityczna a konsolidacja demokracji*, Kraków: Wydawnictwo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. A. Frycza Modrzewskiego.
- Słomczyński K.M.**, 2011, *Typologia międzykrajowych badań porównawczych a kluczowe problemy metodologiczne*, „Studia Socjologiczne”, nr 1(200), ss. 469–482.
- Sosnowska A.**, 2004, *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*, Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Staniszki J.**, 2003, *Władza globalizacji*, Warszawa: Scholar.

- Stryker R.**, 1996, *Beyond History Versus Theory, Strategic Narrative and Sociological Explanation*, „Sociological Methods Research”, vol. 24, no. 3, pp. 30–352.
- Surdej A.**, 2009, *Dwadzieścia lat później: doktrynalne i implementacyjne źródła porażek w polskiej transformacji gospodarczej*, (w:) J. Kloczkowski (red.), *Rzeczpospolita 1989–2009. Zwykłe państwo Polaków?*, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
- Szachaj A.**, 2013, *Czas na model skandynawski*, Instytut Idei, wiosna 2013, nr 2, ss. 61–68.
- Szarfenberg R.**, 2011, *Możliwe modele rozwojowe dla Polski i ich koszty społeczne*, referat na seminarium Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową w dniu 16.12.2010 r. „Społeczna gospodarka rynkowa – czyli w poszukiwaniu modelu rozwojowego dla Polski”, http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/rozwoj_koszty_art.pdf [dostęp 28.02.2015].
- Szawiel T.**, 2011, *Konsolidacja demokracji w Polsce: poparcie dla demokracji, społeczeństwo obywatelskie i system partyjny*, (w:) Bucholc M. i inni (red.), *Polska po 20 latach wolności*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szczepeński M.S.**, 1992, *Pokusy nowoczesności. Polskie dylematy rozwojowe*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe AMP.
- Szczerski K.**, 2008, *Modernizacja, instytucje państwa i polityka*, (w:) *Modernizacja Polski. Kody kulturowe i mity*, Gdańsk: Polskie Forum Obywatelskie, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Sztopka P.**, 2007, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Sztopka P.**, 2010, *Kompetencje cywilizacyjne. Uwarunkowania transformacji społecznej i gospodarczej*, „Dialog. Pismo dialogu społecznego”, nr 2, ss. 7–89.
- Szukielój-Bieńkuńska A., Walczak T.**, 2011, *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 7–8, ss. 9–29.
- Tomasson R.**, 1970, *Sweden: Prototype of Modern Society*, New York: Random House.
- Wasilewski J.**, 2012, *Opowieści o Polsce. Retoryka narracji*, Warszawa: Wydawnictwo Headmade.
- Wilkin J.**, 2013, *Kierunki reform systemu instytucjonalnego sprzyjających poprawie jakości rządzenia*, (w:) J. Wilkin (red.), *Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować i poprawiać?*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wiszniewski R.**, 2013, *Zintegrowane zarządzanie strategiczne rozwojem państwa. Doświadczenia polskie*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wnuk-Lipiński E.**, 2004, *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*, Kraków: Znak.
- Zaremba Bielawski M.**, 2011, *Higienisci. Z dziejów eugeniki*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Zarycki T.**, 2014, *Innowacjonizm jako legitymizacja. Dyskursy innowacji, gospodarki opartej na wiedzy, społeczeństwa informacyjnego i pokrewne w perspektywie krytycznej*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 1(27), ss. 20–34.
- Ziółkowski M.**, 2012, *Kapitały społeczny, kulturowy i materialny i ich wzajemne konwersje we współczesnym społeczeństwie polskim*, „Studia Edukacyjne”, nr 22, ss. 7–27.
- Zybała A.**, 2012, *Polityki publiczne*, Warszawa: Krajowa Szkoła Administracji Publicznej.

*Agnieszka Dziedziczak-Foltyn
Kazimierz Musiał*

MODERNIZATION DISCOURSES AND GRAND NARRATIVES OF DEVELOPMENT. POLAND AND THE NORDIC COUNTRIES

Abstract

There is a great difference between Poland and the Nordic countries with respect to their level of socio-economic development. In this article the “civilizational asymmetry” between them is documented with reference to the huge gap between them in different rankings of economic growth or social development. Having this as a point of departure, it is easy to observe an endorsement/approval of the Scandinavian development model in the Polish public debate, accompanied by a certain intellectual and political detachment, which can be witnessed in both the academic literature as well as in the more popular media. While leaving a more detailed analysis of their socio-economic development ranking to other researchers, the authors of this paper apply a broader perspective to investigate the non-material reasons and the discursive background behind the development gap existing between these countries.

By applying the comparative research method, the text offers an analysis of the discourse about modernization discourses which are present in the public debate of the countries in question. We propose a reconstruction of the discursively observable (and discursively constructed) conditions of the socio-economic development model of the Nordic countries (Denmark, Finland and Sweden) and Poland. Analysis of the modernization discourses present in the Polish and Nordic public debates has allowed us to put forward our main thesis: that civilizational success is contingent on the presence of development metanarratives.

The main goal of the article is to analyze modernization discourses concentrated around a number of issues which the authors have identified as nodal points within the development narratives. Among the key issues identified in the modernization discourse we mention the presence of the development metanarrative, perception of time, adopted resolution of the state vs. market dilemma, advancement in strategic planning, and the existence of strategic development objectives. Analyzing these parameters allows one to note the differences in modernization discourses between the Nordic countries and Poland, and enables critical reflection upon possible consequences of this situation for Poland.

Keywords: discourse, narrative, modernization, social-economic development, Poland, Nordic countries